

Lapsed on erilised inimesed

Teab mis eesmärke taga ajades kipume argiritus unustama, mis on kõige tähtsam elus. Tegelikult on vastus üsna lihtne – inimene sinu kõrval. Et teda kogu oma vastuokslikkuses märgata, talle rõõmu teha ja teda mures aidata, ei tohi lasta uinuda inimesel enda sees.

Ükskõiksus teiste hädade suhtes on meie ühiskonna kõige suurem sotsiaalne probleem, sellest jagusaamine on vaevanõudev. Tõsi, me oleme sammhaaval liikumas tervema, demokraatlikuma ühiskonna poole. Et aga iga inimene saaks talle antud eluaastaid inimväärselt elada, on meie ülesanne seda arengut igati kiirendada läbikaalutud ja konkreetse sotsiaalpoliitikaga.

On üks eriline liik inimesi, ja need on lapsed. Nagu iga inimene, nii kestab ka riik vaid oma järeltulijates. Seda esiteks. Teiseks on inimlaps sedasi loodud, et läheb tükk aega, enne kui ta hakkab ise endaga toime tulema. Ja teine tükk aega takkaotsa, et tal aru pähe tuleks, et ta sotsiaalseks olendiks sirguks. Just lapsed vajavad kõige rohkem nii perekonna kui ühiskonna hoolt.

Seda juttu, et lapsed on meie tulevik, on korrutatud banaalsuseni. Loosungitest aga söönuks ei saa ja seepärast on 1. septembrist kavas võimaldada tasuta koolilõuna kõigile 1.–4. klassi lastele. Pole teab mis suur samm, võidakse väita. Aga iga lapsevanem, kes päevast päeva nuputab, kuidas oma lastel kõht täis sööta, tunneb kergendust, kui teab, et laps saab koolis sooja toitu. Paraku on meil seesuguseid peresid veel küll ja küll.

Tahaksime alates tulevast aastast tõsta esimese lapse toetust. Selleks pole juba aastaid riigieelarvest raha leitud. Aga mis võiks sellest tähtsam olla? Ega esiklapsele vähem toitu ja riiet kulu kui järgmistele. Kui perre ei sünni esimest last, ei sünni ka teist ja kolmandat.

Perekonna rahapuudus pole ainus häda, mis lapsed tänavale tõukab. Selleks võib olla hoopis tähelepanu ja tunnustuse vajadus, kui vanemad on liiga hõivatud virvatulede püüdmisega. Või asjastunud maailma pseudoväärtused – priske taskuraha, firmarõivad ja muud vidinad. Või lihtsalt jõudeolek, sest lapse kõrval pole olnud kedagi, kes suunaks ta vähegi vaimsemate väärtuste juurde. Jah, ja pahatihti vanemate alkoholism.

Nii või teisiti, enamusel lastest, kes tänaval hulguvad, on olemas kodu, aga koju nad minna ei taha. Seepärast tuleb välja arendada koolkodude võrk, et neid lapsi ja noorukeid aidata. Enne kui koolile lõplikult käega lüüakse – nii, et täiskasvanu elus pole millelegi toetuda. Enne kui joomine, narkomaania, haigused ja muud tänaval varitsevad ohud on pöördumatult teinud oma laastamistöö. Muidugi saab sellisesse kooli suunata last vaid siis, kui ollakse kindlalt veendunud, et lapsel on koolikodus parem kui kodus. On ju perekond kõige loomulikum kasvukeskkond igale lapsele.

Et kodus oleks hea, see ei ole pelgalt emade ja naiste teha, ehkki selles usus on meid kõiki kasvatatud. Laps on poole vaesem, kui ta jääb ilma isa armastusest, mehelikust eeskujust. Ühiskond peab sellest lõpuks aru saama ja hakkama ka isa rolli rohkem väärtustama. See aitaks meestel paremini ühitada töö- ja pereelu, ära kasutada neid võimalusi, mis on meil juba olemas. Ja kindlasti on see meeste huvides, sest praegu jäävad nad pahatihti ilma lastega tegelemise rõõmust.

Siiri Oviir

sotsiaalminister

Tervishoid ja hoolekanne

Agris Koppel

Eesti Tervishoiuprojekt 2015

Eesti tervishoius on viimastel aastatel toimunud mitmed muutused. Tänapäevaks on kõigi vajalike ümberkorraldustega jõutud poolele teele. Praktiliselt on lõppenud perearstireform, mille tulemusena on elanikud kindlustatud järjepideva, hästi kättesaadava ja kvaliteetse esmatasandi arstiabi abil. Praegu korraldatakse ümber eriarstiabi, et koondada kõrget meditsiinilist professionaalset taset nõudvad teenused suurematesse keskustesse ning seeläbi pakkuda parema kvaliteedi ja efektiivsusega teenust. Arstiabi kättesaadavus ümberkorralduste tulemusena siiski ei lange: lihtsamad haigusjuhud lahendatakse esmatasandil; endiselt saavad eriarstiabi vajajad ambulatoorset abi suuremates (tervise)keskustes ning haiglaravi reorganiseeritud haiglates.

Eriarstiabi ümber korraldamiseks on valitsuse poolt heaks kiidetud riiklik programm *Eesti Tervishoiuprojekt 2015*, milles ette nähtud meetmed põhinevad Eesti haiglavõrgu arengukaval. Arengukava kohaselt hakkavad Eestis statsionaarset eriarstiabi pakkuma akuutravihaiglad, mis peavad tagama patsientidele kvaliteetse eriarstiabi kättesaadavuse. Ööpäevase kõrgetasemelise eriarstiabi koondumisega suurematesse keskustesse paraneb ka ravi efektiivsus – seega ei vajata tulevikus enam nii palju ravivoodeid kui täna (üle 9400 voodi). Aastal 2015 on akuutravi voodikohtade arvuks planeeritud 3100 voodit, millele lisanduvad taastusravi- ja psühhiaatria voodikohad.

Ravi efektiivsuse suurendamiseks peaks aktiivravi kestma keskmiselt 4,5 päeva. Selle aja jooksul enamik patsientidest terveneb, kuid osa patsientidest vajab täielikuks tervenemiseks rohkem aktiivravipäevi. Haigetele, kellel on eeldusi taastada haiguseelne tervislik seisund, tuleb järelravina pakkuda aktiivset taastusravi.

Miks on vaja hooldusravi

Hooldusravi sihtgrupiks loetakse patsiente, kelle tervisliku seisundi paranemine ei sõltu enam otseselt pakutavast raviteenusest ja haiglas viibimisest. Praegustes haiglates moodustavad sellised patsiendid keskmiselt 10-15%. Enamus neist on eakad, üle 65-aastased inimesed, kellel on mitu kroonilist tervisehäiret. Seetõttu vajavad nad ka märksa enam haiglapersonali tähelepanu ja hoolitsust, mis aga täna jääb saamata, kuna arstidel ja õdedel lasub vastutus ägeda haigusega või eluohtlikus seisundis haige raskest seisundist väljatoomise eest ja vajadus pühendada rohkem aega sellistele haigetele.

Mis saab haigest, kelle tervislik seisund ei nõua küll pidevat meditsiinilist jälgimist haiglas, kuid kellel kodus ravi jätkamiseks vajalikud tingimused puuduvad? Üks osa niisugustest haigetest paigutatakse hooldekodusse, kus on võimalik pakkuda toetatud elamise teenust, kuid puuduvad võimalused ja seaduslik alus õendusabi osutamiseks (ravimite manustamine, haige hooldamine ja õpetamine).

Riik ja seadus

Kui tervishoiusüsteem tagab inimesele abi tervisehäirete korral ning hoolekandesüsteem võimaldab sotsiaalselt paremini toime tulla, siis **hooldusravi annab võimaluse kahe süsteemi teenuste liitmiseks**, hoolitsemaks inimeste eest, kellel esinevad tõsised tervisehäired koos sotsiaalsete probleemidega. Hooldusravi eesmärgiks on aidata inimesel säilitada parimat võimalikku terviseseisundit ja toimetuleku taset, pakkudes talle vastavalt vajadusele nii tervishoiu- kui hoolekande teenuseid.

Hooldusraviteenustest olulisimad on kompleksne hindamine ja õendusabiteenus. Kompleksse hindamise eesmärgiks on anda inimese tervislikule ja sotsiaalsele seisundile igakülgne ammendav hinnang, kasutades selleks hindamismeeskonda kuuluva arsti, õe, sotsiaaltöötaja jt spetsialistide professionaalseid oskusi ja tehnilisi võimalusi.

Õendusabiteenus on suunatud inimese abistamisele ja õpetamisele oma tervise ja enda eest hoolitsemisel, mis võimaldab talle seeläbi suuremat iseseisvust.

Hoolekandeteenus on suunatud inimese sotsiaalse toimetulekuvõime tagamisele, see hõlmab ka abistamist söömisel ja eluaseme eest hoolitsemisel ning paljudes muudes tegevustes, mis tagavad inimesele kui ühiskonnaliikmele sotsiaalse rahulolu.

Hooldusravivõrgu põhikomponendid

Hooldusravivõrk koosneb kolmest komponendist. Esimene neist on akuutravihaiglas paiknev **geriaatriline osakond**, mille põhiülesandeks on kompleksne hindamine. Geriaatriaosakonnas töötavad vastava väljaõppe saanud tervishoiuspetsialistid ning vajadusel toimub seal ka patsientide lühiajaline kompleksne ravi. Hindamismeeskonna töö tulemusena koostatakse patsiendi vajaduste kompleksne kirjeldus ning suunatakse patsient seejärel tema vajadusi rahuldavasse hooldusraviasutusse.

Teiseks hooldusravivõrgu komponendiks on **õenduskodu**, mille kliendid vajavad vaid õendus- ja hooldusabi, mida pakuvad erikoolituse läbinud õed ja sotsiaaltöötajad. Kuna klient saabub õenduskodusse stabiilses seisundis, siis pideva arstiabi vajadus puudub. Inimese tervislikku seisundit jälgivad õed, kes seisundi halvenemisel pöörduvad kohaliku perearsti, eriarsti või kiirabi poole. Õenduskodus viibimisel puuduvad ajalised piirangud, mis tähendab, et õenduskodu saab pakkuda ka surijate õendushooldusabi ehk hospitsi teenust.

Kolmandaks hooldusravivõrgu komponendiks on **päevase õendusabi ja koduõenduse teenused**, mis on mõeldud neile inimestele, kellel puudub vajadus pideva õendusabi järele ja kes tulevad oma sotsiaalsete vajaduste rahuldamisega suuremas osas ise toime.

Hooldusravivõrgu maht

Hinnanguliselt on Eestis vaja vähemalt 10 hooldusravivoodit 1000 üle 65-aastase elaniku kohta. Kokku on hooldusravivooodeid vaja vähemalt 2100, pidades siinkohal silmas asjaolu, et aastatega tõuseb eakate osakaal ning seetõttu on tulevikus vaja ka rohkem hooldusravikohti.

Hooldusravi planeerimisel on oluline see, et hooldusravi võib osutada nii ööpäevaselt vastavas keskuses kui ka ainult päeval. Seejuures on vaja juba hooldusravi arenemise algstaadiumis oluliselt soodustada päevase ja koduse hooldusravi osutamist. Kuna kodused hooldusraviteenused on odavamad, on võimalik sama raha juures teenindada rohkem abivajajaid. Lisaks õenduskodu kohtadele on vaja 400-500 voodit geriaatriliseks raviks ning õendusabi vajaduste hindamiseks akuutravihaiglates.

Teeninduspiirkondade ja hindamismeeskondade planeerimisel on aluseks vähemalt 25 000 inimesest koosnev eakate elanike grupp. Ühe õenduskodu teeninduspiirkond peaks hõlmama vähemalt 5000 eakat elanikku. Hindamismeeskondi peaks kogu Eesti ulatuses olema vähemalt 8 ning õenduskodusid kuni 40.

Alates käesoleva aasta juulist saavad nii haiglad kui hooldekodud taotleda õenduskodu asutamiseks tegevusluba. Hooldusraviteenuste hoogne areng peaks algama lähiaastatel, mil on lõplikult selgunud ümberkorralduste ulatus ning teenuste rahastamisvõimalused.

Hooldusravi rahastamise printsiibid

Esialgse kava kohaselt hakkab hooldusravi finantseerimine toimuma kolmepoolselt:

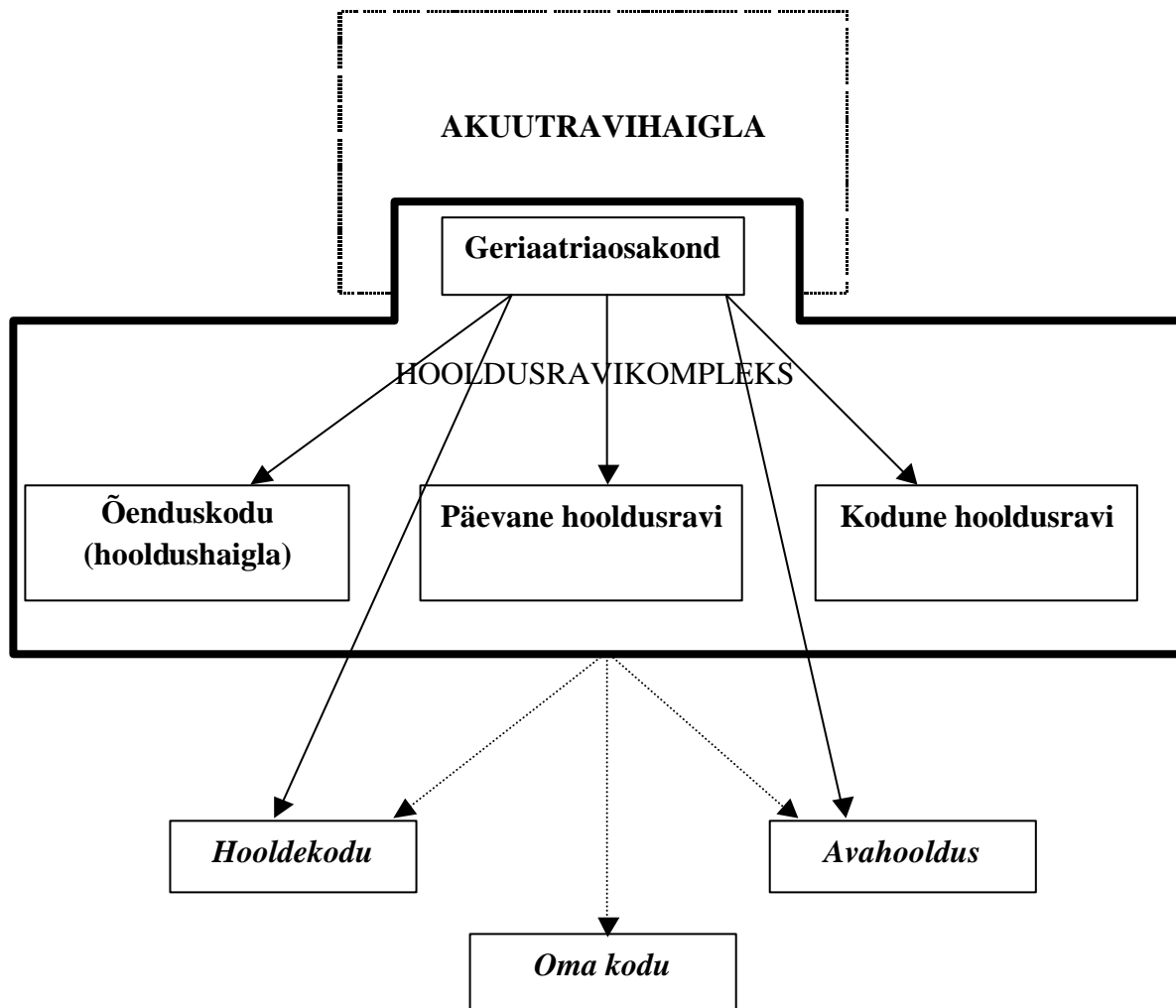
- tervishoiuteenuste eest tasub Eesti Haigekassa
- hoolekandeteenuste eest tasuvad kohalikud omavalitsused
- klientide omaosalus

Kuna kõigi kolme osapoolte võimalused on piiratud, tuleb välja töötada teenuste kulupõhised hinnad. Eelistada tuleb hooldusravi rahastamist ühest allikast, kuna eri allikatest pärinevate ressursside planeerimine ja jõudmine teenuse pakkujani on ajaliselt ja korralduslikult keerulisem ning seega pärsib klientide vajadustele vastavate teenuste kättesaadavust.

Kokkuvõtteks

Eesti tervishoiusüsteem liigub oma arenguteel selle poole, et pakkuda olemasolevate ressursside abil patsientide vajadustele vastavat kvaliteetset arstiabi. Tulevikus peavad kõik tervishoiu- ja hoolekandesüsteemi osapooled tegema tihedat koostööd, saavutamaks parima võimaliku tulemuse. *Eesti haiglavõrgu arengukava 2015* kirjeldab visiooni, milles teenuste tervishoiu- ja hoolekandeteenusteks lahterdamisest olulisem on nende teenuste kättesaadavus igale inimesele vastavalt tema vajadustele.

Skeem 1. Hooldusravivõrgu komponendid



Tervisekaitsenõuetest hoolekandeesutuses

Aino Kerde

Sotsiaalministeeriumi rahvatervise osakonna peaspetsialist

Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 28 sätestab, et igal inimesel on õigus tervise kaitsele. See säte kehtib ka nende kodanike kohta, kes elavad hoolekandeesutustes, olgu siis laste või täiskasvanute omas. Tervisekaitsenõuete kehtestamiseks oli vaja volitusnormi. *Rahvatervise seaduse muutmise seaduse* (RT I 1999, 88, 804) § 8 lg 2 annab 1999. a vajaliku volitusnormi: sotsiaalminister kehtestab tervisekaitse õigusaktid ka laste ja täiskasvanute hoolekandeesutustele. *Rahvatervise seaduse* neljandas paragrahvis öeldakse muu hulgas, et elukeskkonna- ja tervisekaitse põhinõue on järgmine: teenuste osutamine majutus-, isikuteenindus- ja **hoolekandeesutustes ei tohi kahjustada tervist**. Paragrahvis 12 lg 3 on kirjas, et avalik- või eraõiguslik juriidiline või füüsiline isik kooskõlastab hoolekandeesutuse projekti ja käesolevas lõikes loetletud ehitiste kasutuselevõtu tervisekaitse riikliku järelevalve asutusega.

Sotsiaalhoolekande seaduse §16 lg1 loeme, et hoolekandeesutus on päevaselt või ööpäevaselt tegutssev asutus, kus inimestele tagatakse nende eale ja seisundile vastav hooldamine, sealhulgas ravi, põetamine, rehabilitatsioon, kasvatamine ja arendamine. §18 lg 1 loetleb hoolekandeesutuste liigid: päevakeskus, tugikodu, varjupaik, lastekodu, noortekodu, üldhooldekodu, koolkodu, sotsiaalse rehabilitatsiooni keskus ja erihooldekodu. Sama paragrahvi lg 2 ütleb, et ööpäevased hoolekandeesutused on üldjuhul eraldi lastele, vanuritele, vaimuhaigetele, vaimsete puuetega täiskasvanutele ja teistele sotsiaalselt mittetoimetulevatele isikutele.

Laste hoolekandeesutused

Lähtudes *rahvatervise seaduse muutmise seadusest* ja võttes arvesse *sotsiaalhoolekande seaduse* sätteid, valmistati sotsiaalministeeriumi toleleagse tervisekaitseosakonna eestvõttel ja ministri käskkirjaga moodustatud komisjonis ette sotsiaalministri määruse *Laste hoolekandeesutuse tervisekaitsenõuded* eelnõu, mis allkirjastati 9. jaanuaril 2001 (RTL 2001, 8, 119).

Määruses on pööratud erilist tähelepanu laste perelaadse teenindamise iseärasustele ja sellest lähtuvatele tervisekaitsenõuetele eluruumides ja toiduvalmistamise, hügieeni- ja abiruumides. Lastehoolekande süsteem peab võimaldama lapsele võimalikult perelähedasi kasvutingimusi. Lastekodude põhimääruses on ette nähtud, et lapsed elavad hoolekandeesutuses rühmade või peredena, ühes peres 8-10 eri vanuses mõlemast soost last. Kõike seda arvestasime määruse eelnõu koostamisel.

Määrusega kehtestatakse tervisekaitsenõuded hoolekandeesutuse projekteerimisele, maa-alale, hoonestamisele, ehitamisele, hoonete ja ruumide kavandamisele, ruumide pindalale, sisustusele, viimistlusmaterjalidele, valgustusele, sisekliimale, samuti maa-ala ja ruumide korrashoiule.

Laste hoolekandeesutuse maa-ala haljastatakse vähemalt 40 % ulatuses. Haljastuses ei tohi kasutada mürgiste lehtede, õite ja viljadega põõsaid või taimi ning haljastus ei tohi takistada valguse pääsemist ruumidesse.

3. peatükis on toodud hoolekandeesutuse hoonele ja ruumidele kehtestatud üldnõuded, kusjuures hooned projekteeritakse ühe- või kahekorruselisena, keldrikorrusel võivad olla ainult abi- ja laoruumid. Eriti oluline on eluruumide paigutamine hoone ida-, kagu- või lõunakülge, hoone sissepääsud projekteeritakse tuulekojaga ja välistrepid varikatussega. Olulise tähtsusega on § 8, kus on toodud ruumide pindala, sealhulgas mitme perega lastekodu ühisruumide nimetused ja pindala. Soovitan erilise tähelepanuga lugeda sama paragrahvi lg 4 märkusi ning lõikeid 3-5, mille sisu käesolevas artiklis pole võimalik üksikasjalikult käsitleda.

Koolkodu, noortekodu ja päevakeskuse puhul on määruses viidatud nendele sotsiaalministri määrustele, mille nõudeid tuleb arvestada. Hoolekandeesutuse ruumide sisustus peab olema lapsepärane, rahuldama lapse vajadusi mängimisel, õppimisel, riiete ja raamatute paigutamisel, samuti perekesksel toiduvalmistamise õppimisel kööginurgas. Oluline on arvestada laudade ja toolide sobivust laste kasvule, sest sellest oleneb lapse normaalne füüsiline areng. Ruumide viimistlusmaterjalid peavad olema tervisele ohutud. Õpikoha valgustus peab olema 300 luksit, ruumide suhteline õhuniiskus 30-60 %, õhutemperatuur 20 ± 2 °C. Ette on nähtud ruumide põhjalik koristamine vähemalt kord nädalas, ka voodipesu vahetatakse kord nädalas. Määruse neljandas peatükis tehakse ettekirjutused töötajate tervisekontrolli ja isikliku hügieeni, samuti laste hulgas hügieeniharjumuste juurutamise asjus.

Määrus jõustus projekteeritavatele laste hoolekandeesutustele 1. veebruaril 2001 ja jõustub tegutsevate laste hoolekandeesutuste suhtes 1. jaanuaril 2003, v.a paragrahvid 4 ja 14-20, mis jõustusid 1. juulil 2001. Juhin tähelepanu asjaolule, et nimetatud määruse mõningad muudatused jõustusid 8. veebruarist 2002 sotsiaalministri määrusega nr 32 (RT L 2002, 29, 413). Nimelt on määruses kirjas, et hoolekandeesutuste aknad peavad olema hõlpsasti avatavad ja tihedalt suletavad, võimaldama tuulutamist ja välispindade mugavat ruumisest pesemist ning olema lastele ohutud. Muudetud on ka kahe tabeli pealkirja, § 21 täiendati pärast sõna "paragrahvid" sõnaga "4,".

Täiskasvanute hoolekandeesutused

Rahvatervise seaduse muutmise seaduse alusel on hetkel valmimisjärgus sotsiaalministri määruse *Täiskasvanute hoolekandeesutuse tervisekaitsenõuded* eelnõu. Oma ülesehituselt on määrus eelmisega sarnane, ka tervisekaitsenõuete sisu on sama, kuid selles võetakse arvesse täiskasvanud, eeskätt eakate erivajadusi. Määruses käsitletakse hoolekandeesutusena ööpäevast hooldamis- ja rehabiliteerimisteenust osutavat üld- ja erihooldekodu, sotsiaalse rehabilitatsiooni keskust, tugikodu ja varjupaika. Hooned peaksid olema üldjuhul 1-2-korruselised, kõrgemate puhul peab olema majas lift. Määruses on toodud vajalike ruumide loetelu olenevalt teenuse liigist ja hulgast, kuid kohalikule tervisekaitsetalitusele on jäetud õigus kooskõlastada (muuta) ruumide koosseisu, kui see mingil põhjusel peaks osutama vajalikuks. Määruses öeldakse, et ruumid peavad võimaldama samu tegevusi, mis kodus keskkonnas.

Riik ja seadus

Magamistoad on üldjuhul ühe- või kahekohalised, erivajaduste korral (nt lamajate haigete hooldamisel või kui hoolealused tunnevad ennast teiste seltsis turvalisemalt)) maksimaalselt neljakohalised. Ühekohalise magamistoa põrandapind on vähemalt 8 m², kahekohalisel 12 m², iga järgneva voodikoha kohta peab lisanduma 6 m². Elutoas peab olema vähemalt 12 m² põrandapinda iga kümne voodikoha kohta.

Ka hügieeniruumide arv (pesemis- ja tualettruumid) on reguleeritud vastavalt hoolekandeesutuse elanike arvule. Hoolekandeesutuses on eriti oluline, et kogu ööpäeva oleks vesi vähemalt 45 °C soe, toimiks ventilatsioonisüsteem ja valgustus oleks nõuetekohane.

Määrus sätestab ka magamistoa sisseseade. Õendusabi osutamisel peab olema võimalus kasutada funktsionaalvoodit.

Suur tähtsus on ruumide korrashoiul ja koristusmeetoditel, aga ka koristusinventari märgistamisel vastavalt kasutuse otstarbele ja selle õigell kasutamisel. Voodivarustuse puhul tuleb hoolt kanda, et see oleks puhas – määruces öeldakse, et seda puhastatakse või vahetatakse vastavalt vajadusele.

Määrus sätestab, et hoolekandeesutuse elanike toit peab olema ohutu ja sisaldama vajalikke toitaineid. Toiduainete konserveerimine hermeetiliselt suletud taarasse ei ole lubatud, piima võib kasutada ainult kuumtöödeldult.

Määruces on ka nõuded töö- ja eririietuse kasutamise kohta. Töörrietuse all on mõeldud personali riietust elanike igapäevasel hooldamisel, eririietusele seatud nõuded puudutavad köögipersonali ja hooldajaid, kes toitlustavad elanikke osakondades.

Määruse eelnõus pakutakse, et määrus jõustuks projekteeritavate ja renoveeritavate hoolekandeesutuste suhtes, aga ka hoolekandeesutuste rezhiimi käsitlevate sätete osas 1. maist 2002, ehituslike sätete osas aga 1. jaanuarist 2004.

Õigus haridusele on lapse üks põhiõigusi

Piret Talur

haridusministeeriumi noortetalituse juhataja

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 37 kohaselt on igal inimesel õigus haridusele ja õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik.

Niisiis võime õppimise võimalust tõlgendada ühelt poolt kui iga inimese isiklikku vabadust omandada uusi teadmisi ja oskusi ning nende abiga elada õnnelikumat elu, teiselt poolt aga kui noore inimese kohustust omandada vajalik alus toimetulekuks ühiskonnas.

Toimetulekut defineerib sotsiaalhoolekande seaduse § 2 kui perekonna füüsilist või psühhosotsiaalset võimet igapäevases elus toime tulla. Hariduse vaatenurgast tähendab see olukorda, kus lapsel on võimalik teostada oma õigust haridusele ja kohustust seda omandada. Lähtudes eeldusest, et ühiskond vajab haritud liikmeid, on oluline kanda hoolt laste võimaluse eest omandada tema võimete ja omapäraga arvestav haridus. Mõistagi vajavad erinevad sihtgrupid oma probleemide leevendamiseks erinevaid viise.

Äärmusliku vahendina perekonna ja kodukoha ressursside ammendumise korral tuleb kasutada lapse institutsionaalset paigutamist. Praegu on selleks järgmised võimalused:

- meditsiinilistest erivajadustest lähtuv kool (hälvikute erikool või sanatoorne kool)
- käitumuslikest erivajadustest lähtuv kool (kasvatuse eritingimusi vajavate laste kool)
- lastekodu või noortekodu
- turvakodu (varjupaik)
- internaadiga ehk õpilaskoduga kool¹.

Õiguslik alus kooliinternaatide moodustamiseks on olemas põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses (§ 15 lõige 3). Vastavalt alaealise mõjutusvahendite seaduse § 4 lõikele 2 suunab alaealiste komisjon kooliinternaati alaealise, kes ei täida koolikohustust tulenevalt kodusest olukorrast. Samuti näeb põhikooli- ja gümnaasiumiseadus ette võimaluse luua vajadusel eraldi klasse 7.-9. klassi kasvatusraskustega õpilastele (§ 15 lõige 1), parandusõpperühmi ning pikapäevarühmi (§ 15 lg 3).

Need lapsed, keda sotsiaaltöötajad hindavad riskiperedest pärinevateks, peaksid kodu leidma hooldusperes või lastekodus; käitumisraskustega noorte ja/või õigusrikkujate, samuti lihtsustatud õppekava vajavate õppurite jaoks on olemas eraldi koolid.

¹ Täiendavalt on sotsiaalhoolekande seaduses ette nähtud hoolekandeinstitutsioonidena hoolde- ja koolkodud. Hälvikute erikoolide ja sanatoorsete koolide nimedes on sageli kasutatud sõna "internaatkool", seadustes sellist nimetust ei ole.

Sotsiaaltöö koolis

Mõõduka sotsiaalse riskiga või ajutiste probleemidega peredest lastele oleks ilmselt sõbralikem võimalus **(taas)asutada tavakoolide juurde internaadid** – selles on näinud lahendust mitmed kohalikud omavalitsused (enim kõlapinda on meedia vahendusel leidnud Võru maakonna Krabi põhikooli näide). Laps või noor ei peaks siis lahkuma kaugele kodukohast, säiliks kontakt pere ja lähedastega.

Enamik maakondadest tahaksid luua ühe-kahe munitsipaalkooli juurde õpilaskodud, kus toimetulekuraskustega peredest alaealised oleksid nädala vältel pedagoogilise hoole all. Haridusministeerium tegeleb selle ideega praegu väga aktiivselt, leides, et riiklikult finantseeritav õpilaskodude süsteem saaks toetada õpilase õigust saada haridust ning muuta koolikohustust mittetäitvate alaealiste käitumisharjumusi.

Kõigi meetmete rakendamisel tuleb alati lähtuda alaealise õiguste kaitse rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõtetest. Lapse õiguste konventsiooni artikli 12 kohaselt tuleb lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, tagada õigus väljendada oma vaateid vabalt kõigis teda puudutavates küsimustes, hinnates lapse vaateid vastavalt tema vanusele ja küpsusele. Selleks antakse lapsele võimalus avaldada arvamust, eriti igas teda puudutavas kohtu- ja administratiivmenetluses, vastavalt siseriiklikele protsessinormidele vahetult või esindaja või vastava organi vahendusel. Eelpool nimetasin lapse instutsionaalse paigutamise ja kooli-siseste meetmete võimalusi – oluline on, et õpetaja või sotsiaaltöötaja peaksid lapse või noorega nõu, kuidas oleks kõige parem toimida. Osaledes otsustamises, hakkab ka teine osapool tundma oma kaasvastutust ja meil on enam põhjust arvata, et meetmed kannavad head vilja.

Kuna tavaliselt räägitakse eelkõige lapse koolikohustusest, aga mitte õigusest haridusele, siis nähakse probleemi selles, kui laps koolis ei käi. Teisejärguliseks on kujunenud arutelu sellest, kas ja miks need lapsed, kes iga päev kooli jõuavad, seal käia soovivad; kas ja miks neile kooliskäimine rahulolu pakub ja kui ei paku, siis mida selle vastu ette võtta. Vahel unustatakse, et mitte koolis **käimine** ei ole omaette eesmärk, vaid koolis **õppimine** ja õpitu kasutamine nii praegu kui hilisemas elus.

Noorte haridusvõimaluse ja koolikohustuse teema arutamisel on oluline üha uuesti üksteisele meelde tuletada, et **meie põhimure pole mitte olevikus - mis laps praegu oma ajaga teeb, kui ta koolis ei käi - , vaid on suunatud tulevikku - mis tema elust edaspidi saab**, kui tal pole põhiharidustki. Täiskasvanute ülesanne on teadvustada lapsele õppimise tähtsust ja olla toeks hariduse omandamisel.

Mida arvab põhikooli õpilane koolist ja koolielust

Signe Väljataga

TPÜ sotsiaaltöö osakonna lektor

Tänaseks oleme jõudnud olukorrani, kus palju põhikoolieas lapsi jääb koolist ära. Sellele nähtusele on leitud isegi termin – koolieiramine. 2001. aastal 10-nes koolis korraldatud küsitlusele, mis püüdis koguda andmeid koolikeskkonna kohta, vastas 376 põhikooli õpilast ja 274 lapsevanemat nii linnast kui maalt. Mis siis muudab kooliskäimise tihtilugu raskeks ja rõõmutuks?

Küsimusele "**miks ei meeldi koolis käia**" vastas 41% küsitletud õpilasist, kes esitasid kokku 217 motiivi selle kohta, mis muudab kooliskäimise ebameeldivaks. Niisiis nimetas iga vastanu enamasti 1-3 motiivi. Sagedamini kordus põhjusena, et **koolis antakse liiga palju õppida, koormus on suur, liiga palju on kodutöid**. Iga viies vastanu rõhutas suurt koormust. Edasi las räägivad laste vabavastused:

Palju antakse õppida ja pikad päevad.

Õppimist antakse nii palju, et isegi laupäeval ja pühapäeval on õppimist üle pea.

Sageli tuleb koju minnes kohe õppima hakata ja õppida hilisõhtuni.

Mõningad õpetajad mõtlevad ainult oma ainele ja annavad liiga palju õppida.

Kodutööd võtavad liiga palju aega, neist suurt kasu ka pole, kui tunnis kuulad.

Mõnikord on koormus liiga suur ja siis ei suuda kooli minna.

Vastates küsimusele "mis peaks olema koolis teisiti", tõstavad lapsed esile sama probleemi ja teevad ettepanekuid kodutöö vähendamiseks. Seejuures ei tohi lugeja arvata, et lapsed on lihtsalt laisad: 87% küsitletuist märkis, et teeb kodutööd kas enamasti või alati ära ja vaid 13% tunnistas, et jätab need sageli või alati tegemata (NB! Ankeet oli anonüümne). Mõned väljavõtted õpilaste kirjapanekutest:

Vähendada koduseid töid. Põhitöö tuleks teha koolis. Siis jääks aega muudeks huvialadeks.

Peaks olema vähem koduseid töid, et öösel saaks rohkem magada.

Vähem koduseid ülesandeid. Koduülesannetele kulub kogu vaba aeg. Seepärast jäetakse tihti õppimata, sest vaja elada ka kooliväliselt elu.

Koolipäevad võiksid pikemad olla, aga kodutööd kaotada. Õppurid tahaks ka lõbutseda ja mõnusalt aega veeta.

Nendest ja paljudest teistest kirjapanekutest on näha, et põhikoolis on õpikoormus, eriti kodutöö arvel, liiga suur. Ilmselt on see tsaariaegse kooli pärand, millel rajanes ka omaaegne nõukogude koolisüsteem. See elab priskesti edasi eriti vanemate õpetajate toel, kes on ise saanud koolituse selles süsteemis. Ka lapsevanematest arvab 31%, et õpikoormus on kas üsna suur või lausa üle jõu käiv. Lastest on seda meelt 39%. Üheks põhjuseks võib olla ka sivaõpe, millega oli vastanud õpilastest seotud tervenisti 41%. Osas vastustest kordus mõte, et kooliskäimine *raiskab aega*, mida õpilase arvates saaks paremini kasutada. Siin on tegemist juba koolist võõrandumisega, millele võib kergesti järgneda koolieiramine. Mõned sellesisulised mõtteavaldused:

/Kool/ on ära tüüdanud. Selle asemel võiks midagi kasulikku teha.

/Kool/ raiskab palju aega.

Raiskab ära suurema osa päevast.

Võiksin parem juba tööd teha.

See on vastik.

Selle ajaga, mis kooli peale kulub, saaksin ma karjääri teha.

On ilmne, et nimelt seesuguste laste puhul, keda oli küsitletute hulgas 9%, tuleks õpetajal ja lastekaitsetöötajal tegelda ennetustööga, koolist võõrandumise põhjuste tuvastamise ja leevendamise, enne kui õpilane jõuab käegalöömise meeleoluni ja muutub koolieirajaks. Siin peab arvestama, et loomuldasa soovivad kõik lapsed olla edukad ja seltsida eakaaslastega.

16% vastanud õpilasist põhjendas kooliskäimise mittemeeldimist **õpetaja käitumisega**. Paistab, et tänases koolis pole haruldus, kui õpetaja läheb endast välja, on tujutu, tasakaalutu, närveerib kogu aeg, ühe sõnaga ilmutab pedagoogile sobimatuid isikuomadusi. Ei maksa seejuures arvata, et nii suhtutakse õpetajatesse üldse: on küllalt neid lapsi, kes kooliskäimise meeldivust põhjendavad toreda(te), hea(de) õpetaja(te)ga, kuid sellel taustal esineb siiski liiga palju mõtteavaldusi, millest on näha, et õpetaja/õpilase vaheline distants on suur. Siinkohal mõned vastused, mis seda tõendavad:

Õpetajad võiks panna end õpilaste olukorda. Võiks olla vähem piinlikku distsipliini.

Õpetajad on närvihaiged, karjuvad kogu aeg.

Mõned õpetajad võiksid mõistvamad olla.

Direktor võiks kaasaegsem olla ja lubada igasuguseid üritusi korraldada.

Õpetajad peaksid olema noored, avameelsed ja mõistvad. Vanemad õpetajad tuleks ära keelata.

Paljud õpsid on vanamoodsad.

Meie kooli direktor ei vali õpetajaid, keda palkab. Mõni on õpilastega väga vaenulik.

Õpetajad ei tohiks nii ranged olla. Õpetajad võiksid veidi lahedamad olla.

Peaksid olema normaalsed õpetajad, kes iga asja peale karjuma ei kuku.

Peaks kõik vanad ja kiuslikud õpetajad välja vahetama noorte ja ilusate vastu.

Õpetajad ja direktor võiksid olla sõbralikumad.

Niisiis peljatakse tasakaalutuid ja kurje õpetajaid, kes õpilaste arvates on tihti ka erapoolikud. Eelistatakse noori õpetajaid, kes ilmselt saavad lastest paremini aru, on lahedamad, leebemad, mõistvamad, pole tarbetult ranged. Tundub, et *range* all mõistavad nooremad õpilased lihtsalt kurja õpetajat, see on laste spetsiifiline termin, sünonüüm kurja õpetaja tähistamiseks.

Ankeete sirvides jääb mulje, et kui õpetaja on tasemel, siis on koolielu muud ebakohad kergemini talutavad. Kuigi lapsed ei tarvitse seda alati välja näidata, läheb õpetaja kuri ja kontrollimatu käitumine neile hinge, kurvastab ja häirib, mida siis ka õpilaste slängis väljendatakse (õpetajad *käivad pinda, on ebanormaalsed, norivad, on nii tüütud* jne).

Tuleb arvata, et õpetaja(te) osatähtsus neis vastustes, milles väideti, et kool ei meeldi, kuna **sealne elu vahel väsitab ja tüütab**, pole mitte väike (11% koolielu vastumeelseks muutvatest motiividest). Väga sageli korduvad märksõnadena *tüütu, igav, väsitav*:

Vahest on nii suur väsimus.

On igav ja väsitav.

Mõnikord tuleb tüdimus peale.

Mõnikord on tunne, et ei viitsi üldse.

Sest see /kool/ hakkab vaikselt kooliaasta lõpul pinda käima.

Jääb mulje, et põhikooli õpilased on sageli emotsionaalselt kurnatud, millest ka väsimus ja tüdimus. Üllatavalt palju on lapsi, kes sooviksid kauem magada, kelle jaoks koolipäev on liiga pikk ja vaba aega liiga vähe (18% motiivistikust). Mõned näited:

Peab vara tõusma.

Kool algab liiga vara.

Koolis on igav ja ei saa palju magada.

Ma ei viitsi nii vara ärgata.

NB! Peab arvesse võtma, et õpilaste vastustes nii sagedane "ei viitsi" võib endas peita mitte laiskust, vaid hoopis suutmatust, väsimust, tüdimust, toimetulematust.

Õpilaste ankeedis olid ka küsimused "miks meeldib koolis käia" ja "mida tuleks sinu arvates teha, et lapsed tahaksid koolis käia". Mõlemale küsimusele vastati elavalt, esitades esimese puhul 487 ja teise puhul 446 motiivi, soovi ja ettepanekut (keskmiselt 1,3 vastanu kohta).

Peab ütleva, et põhikooli õpilased on kooliskäimise suhtes häälestatud vägagi positiivselt, kusjuures otseselt õppimise ja haridusega seotud motiivid moodustasid 53%, teise osa aga vastused, milles kooli nähakse eeskätt kui kohta, kus on meeldiv eakaaslastega kokku saada ja suhelda (47%). Tihti esinevad vastustes mõlemad motiivid, näiteks:

On häid sõpru. Saab targaks, vahel õpetatakse mõnda asja ka naljaga.

Koolis on tore käia ja siis saab veel targaks.

Seal saab sõpradega kokku ja saan veel haridust ka.

Saab nalja, kohtad sõpradega, saad haridust.

Saan sõpradega koos olla ja targemaks kah. Vahest on koolis päris tore.

Saab uusi sõpru. Kui ei käiks koolis, jääb rumalaks.

Paljud lapsed põhjendavad kooliskäimise meeldivust üsna pragmaatiliselt tulevase kasuga, hea töökohaga:

Tulevikus on töökoha leidmisel kasulik.

Kui ei käi koolis, ei saa targaks ja ei oska inimestega suhelda.

Mul on võimalus targaks saada ja kunagi ka tööd leida, et elatist teenida.

Koolis on tore olla ja kindlasti, et targaks saada ja elus edasi jõuda.

Nagu näha, põhjendatakse kooliskäimise meeldivust pea võrdselt *targaks saamise ja sõprade seltskonnas viibimisega*, millele sageli lisatakse *toredad õpetajad*:

Meil on mõned normaalsed õpetajad.

Tore, hea õpetaja.

Mulle meeldib muusika õpetaja.

Meie kool on kuulus ja seal on ausad õpetajad ja ausad õpilased.

Siin on lõbus ja õpetaja on ka lõbus.

Nagu lugeja võib esitatud kirjapanekutest veenduda, asetatakse esimesele kohale suhtlemine sõpradega kui olulisim, sest *kodus on üks igav, kodus läheb pikapeale igavaks, saab teiste lastega kokku*. Olukorras, kus Eesti peredes ja külates on lapsi vähe, omandab eakaaslastega kohtumine erilise tähtsuse.

Siit järeldus: kui tahetakse muuta kooliskäimine lastele meeldivamaks, tuleb pöörata tähelepanu heatahtliku ja rõõmsa keskkonna kujundamisele, sest siis on kergem toime tulla ka koolis ette tulevate õpi- ja muude probleemidega.

Mida saab ära teha, et õpilaste koolielu muutuks huvitavamaks, et lapsed tahaksid koolis käia? Laste meelest tuleks selleks korraldada koolis **rohkem igasuguseid üritusi**:

Koolis peaks olema mingi tegevus igale vanusele, jääks ära treppidel jooksmine.

Rohkem üritusi, et koolis põnevust luua.

Lastel peaks vahetunnil midagi teha olema.

Peaks olema selliseid päevi, nagu tutipäevad ja teised lõbusad üritused.

Muuta koolielu huvitavamaks, rohkem tunniväliseid tegevusi.

Mis puutub üritustesse, siis ei tarvitse need olla kallid ekskursioonid kaugetesse paikadesse (nt Lapimaa, Serena veepark jm), vaid eeskätt koolisisesed ja koolidevahelised võistlused (mälumäng, võrkpall jne), mis rahaliselt jõukohased kõigile ja mis liidavad lapsi kooliga. Tihti kohtab soove õpetajatele:

Õpetajad peaksid olema distsiplineeritumad ja lõbusamad.

Lapsed peaksid olema viisakamad, õpetajad noored ja lahked. Laste arvamusega peaks rohkem arvestama.

Õpetajad peaksid suhtuma õpilastesse erapooletult, mitte eelistama neid, õpivad paremini või kuulsate vanemate lapsi.

Direktor peaks õpilaste vastu rohkem huvi tundma.

Küllalt tihti kohtab ettepanekuid, mis käsitlevad koolielu komplekselt, näiteks:

Õpetajad sõbralikumaks, kodused tööd ära jätta. Tunniplaani tasakaal, et poleks ühel päeval tohutu vaimne pinget ja teisel päeval kerge. Nädala lõpp võiks olla veidi kergem.

Palju esines soove, et tunnid oleksid huvitavamad, antaks vähem kodutöid.

Õpilaste ettepanekud puudutasid ka koolielu muid tahke. On näha, et tõusiklus mõjutab õpilaste käitumist, mistõttu nii õpilased kui lapsevanemad soovivad, et taastataks koolivorm. See peaks olema mugav ja nüüdisaegne. Ilmselt aitaks koolivorm kaasa koolis valitseva õhkkonna tervenemisele. Sünnikohal mõned näited õpilaste arvamustest:

Kehvemalt riidetuid narritakse, võiks olla koolivormid.

Koolis oleks koolivorm, et ei narritaks, kes on teistmoodi riides.

Igal koolil peaks olema koolivorm, et poleks rikaste eputamist.

Koolis võiks olla parem mööbel ja koolivorm.

Ilmselt peaks ka sotsiaaltöötaja ja lastekaitsenõunik olema nende hulgas, kes alustavad taas diskussiooni koolivormi sotsiaalsest rollist, kui juba õpilased on selle taastamiseks valmis. Üllatavalt palju esitati soove ja ettepanekuid koolimaja ja kooliruumide ilusamaks muutmise teemal. On näha, et kooli väljanägemine häirib lapsi. Soovitakse remonti, paremat koolimööblit, unistatakse võimlast, basseinist, puhketoast, puhvetist jne. Eriti torkab silma, kui tihti lapsed nimetavad korrast ära WC-sid:

Vetsud peaksid korras olema.

Peaks remontima WC-sid.

WC-d võiks olla ilusamad ja puhtamad.

Kool võiks olla paremas korras (liiga lagunenu, WC-d jubedad).

Peaksid olema korralikud klassid ja WC-d.

Tundub, et koolimaja meeldivamaks muutmist tuleks alustada eurotasemel WC-dest. See oleks ühtlasi ka kasvatus küsimus – hästi korras WC-s käitatakse teisiti kui räpases ja hooletusse jäetud ruumis.

Lapsed on kuulnud ja lugenud Skandinaavia koolidest, kus õpilastel on suurem valikuvabadus: vahetunnil võidakse puhkeruumis näiteks malet mängida jmt. Tuleb arvata, et vähemalt osa seal rakendatud ideedest on võimalik ellu viia ka meil. Omavalitsuse sotsiaaltöötaja peaks ettevõtmisi, mis peavad silmas õpikeskkonna parandamist, energiliselt toetama.

Lõpuks mõne sõnaga ka lapsevanematest. Küsitlus tuvastas, et lapsevanema(te) kontakt õpetaja(te)ga on küllalt nõrk ja tihtilugu formaalne: küsitletud lapsevanematest pidas lapsevanema ja klassijuhatajakoostööd vajalikuks 59% lapsevanemaist, kuid üle 1/3 (36%) arvas, et see on vajalik vaid mõnikord; 20% leidis, et lastevanemate koosolekuid on liiga harva, 76% pidas koosolekute sagedust parajaks. Kui võtta arvesse, et 67% lapsevanemaist suhtleb õpetajaga vaid koosolekute kaudu, kellest üksnes pooled (49%) võtavad koosolekul õpetajaga ka isiklikult ühendust, siis võib öelda, et kooli ja kodu kontakt on endiselt nõrgavõitu. Kui vastavalt vajadusele kohtub õpetajaga isiklikult pisut üle 1/3 (36%) lapsevanematest ja 64% ei tee seda, siis ilmselt jätkub nõukogude ajast pärit tendents, mille järgi põhikool peab õpilastega ise toime tulema, vanemate osalus kooliprobleemide lahendamisel ja koolielus üldse on endiselt küllalt tagasihoidlik. On ju teada, et lastevanemate koosolekutest võtavad osa eeskätt edukate laste vanemad, mistõttu need ei asenda isiklike kontakte õpetajaga nende laste puhul, kellel probleemid kipuvad üle pea kasvama.

Et ennetada koolieiramist ja koolist väljalangemist, on vaja võrgustikutööd, mis rajaneb õigeaegsetele otsekontaktidele õpetaja-õpilane-lapsevanem-tugiisik-järeleaitaja-sotsiaaltöötaja, (vajadusel ka arst ja jurist, sugulased ja naabrid). Ainult sel teel on võimalik ära hoida hilinenud tegutsemisest johtuvat jõuetust. Me peame arvestama, et loomuldasa ei soovi ükski laps eakaaslastest irduda ja teda on võimalik aidata, kui mahajäämusele õpitöös kiiresti ja arukalt reageerida, taastada lapse eneseusk ja aidata ta n.ö järje peale. Meil on vähe lapsi, aidakem siis neid õigel ajal, et ükski laps ei jääks põhihariduseta täiskasvanute hooletuse tõttu.

Kasutatud kirjandus

Randmaa, U.; Tulva, T. (2001). Sotsiaalkaitse abinõud lastega perede toimetuleku toetamisel. Kog. Laps ja pere tänases Eestis. Koost. T. Tulva. TPÜ, 17-22.

Tikerpuu, A.; Tulva, T. (1998). Eesti lastekaitsetööst sotsiaaltöö kontekstis. Tallinn. TPÜ

Tulva, T.; Väljataga, S. (1999). Kooliprobleemid: sotsiaalne taust ja võrgustikutöö. Kog. Laps maailmas ja maailm lapses. Koost. A. Tiko, T. Tulva. TPÜ, 42-49.

Väljataga, S. (2001). Põhikooli õpilaste ja nende vanemate hinnangutest laste arengukeskkonnale. Kog. Ametikasv ja professionaalsus sotsiaaltöös. Koost. T. Tulva. TPÜ, 67-70.

Perekonna privaatsuse probleem ja kodupõhine abistamine sotsiaaltöös

Marju Selg

TÜ sotsiaalpoliitika õppetooli assistent

"Igal perekonnal, ükskõik kuidas ta elab ja kui kaugel ta on meie isiklikest vaadetest ja kultuurist tingitud arusaamadest, on õigus elada nii nagu ta tahab, kuni lapsed saavad seal kindlustundega ja vanemate poolt armastatuna üles kasvada, OLGU SIIS tänu sekkumisele või ilma selleta." (Gehrmann, Müller; 1998: 29)

Perekonnaeluga seotud probleemid jõuavad paljude sotsiaalala spetsialistide (eri valdkondade sotsiaaltöötajad, õpetajad-kasvatajad, meditsiinitöötajad jt) vaatevälja. Igal erialal on oma professionaalne perekonnakäsitlus. Samal ajal on perekond üldinimlik väärtus: meil kõigil on oma isiklik suhtumine perekonnasse.

Ka spetsialiste mõjutavad perekonnaprobleemidega tegelemisel suuremal või vähemal määral isiklikud väärtused ning kui nad jäigalt taotlevad oma ideaali, on "hälbinud" perekondadel oht üha enam marginaliseeruda (Hartman, Laird, 1983). Omades teadmisi mitmesuguste perekondlike kooseluvormide ja elustiilide ning sekkumisviiside kohta, suudab abistaja oma barjääridest ja hoiakutest üle olla, nii et klient võib tunda end mitte ebanormaalse ja äpardununa, vaid võrdväärse koostööpartnerina oma probleemide lahendamisel.

Huvi kodupõhise peresotsiaaltöö vastu on aktiveerunud viimastel kümnenditel eriti lastekaitse alal. Koduse abistamise on vaieldamatud eelised: jälgides ja hinnates perekonna tegutsemist ja suhtlemist tema loomulikus keskkonnas, on võimalik kavandada just sellele perekonnale sobivaim sekkumisviis ning saada vahetut tagasisidet selle edukuse kohta. Nõustades perekonda nõustamis- või tugikeskustes, jäävad uued oskused sageli institutsiooni seinte vahele, st rakendamata kodus ja kogukonnas. Seega on sekkumine tõhusam kodus ümbruses, kus probleemid on tekkinud ja kus nad ka lahendamise peavad leidma. Koduse sekkumise eeliseks on võimalus haarata laiemat klientide ringi (väga vaesed või puuetega inimesed, suured pered), sotsiaaltöötaja vaateväljast väljalangevus on väiksem ja võimalik on haarata kaasa kõik pereliikmed (Collins jt, 1999; Helming jt, 1997; Matter, 1999; Woog, 2001).

Oluliseks takistuseks perekondade abistamisel on sotsiaalsed väärtused, mis rõhutavad perekonna privaatsust ja autonoomiat. Ühiskond näib justkui eeldavat, et iga ema ja isa suudab lapsed üles kasvatada minimaalse toetusega väliste süsteemide poolt, ning hättasattunud vanem kapseldub uskumuses, et abi on määratud vaid "vastutustundetutele", "saamatutele", "rumalatele".

Samas on igapäevase perekonnaelu korraldamine ülemineku-aja Eestis paljudele üle jõu käiv pingutus, millesse paraku ollakse harjunud suhtuma kui enesestmõistetavasse. Liiga vähe arvestavad nii tavainimesed kui spetsialistid sellega, et inimese võimetel on piir, et vaja on hoida nii psüühilist kui füüsilist tervist.

Müüt – perekond peab toime tulema välise abita – omab nii häid kui halbu külgi. Positiivne on vastutus oma lähedaste eest ja üheskoos pingutamine. Negatiivne külg on nii abi otsimise kui pakkumise edasilükkamine kuni silmaga nähtava ja võibolla ka juba pöördumatu kriisi puhkemiseni, kus sekkumine kaldub olema mitte last ja vanemaid toetav, vaid pigem karistav ja sildistav. Collins jt (1999) kirjeldavad Plecki (1987) tsiteerides pereprobleeme põlistavaid sotsiaalseid väärtushinnanguid, mida toetavad vastavad uskumuste süsteemid.

Perekonna privaatsus. Kui suur on perekonna õigus oma elu korraldada ilma riigi sekkumiseta? Suur jõud on uskumusel, et peresised suhted peavad olema kaitstud võimude sekkumise eest. Sageli omistatakse käitumisele perekonnas teistsugune tähendus kui käitumisele väljaspool perekonda, nt pereliikme ahistamist võidakse põhjendada peresuhete dünaamikaga, samasugust käitumist naabri suhtes aga käsitletakse kallaletungina. Ülemäärane privaatsuse ja sõltumatuse taotlus (koos tänapäevale iseloomuliku suure geograafiline mobiilsusega) löikab perekonna ära sotsiaalsetest ressurssidest ja vajalikust informatsioonist. Ka spetsialistil on oht tajuda sotsiaalset toetust ebavõrdse sõltuvussuhtena, kuigi tegelikkuses on toetuse puudumise tagajärjeks isolatsioon ja haavatavus. Tuleks jõuda selgusele enda uskumustes perekonna privaatsuse suhtes ning nende uskumuste mõjus perekonnaprobleemide käsitlemisele, et vältida sekkumise edasilükkamist viimse piirini. Probleemil on ka teine tahk – seesama privaatsusetaotlus võib takistada abi otsimist pereliikmete poolt.

Perekonna püsimajäämise toetamine on sotsiaaltöötaja peamisi ülesandeid, kuid nt peresise vägivalla puhul pörkuvad kaks põhiväärtust – arvesse tuleb võtta nii perekonna sõltumatust kui lapse turvalisust. Spetsialistile võib vastuvõtmatuna tunduda ka traditsiooniline rollijaotus – mees on perekonnapea –, asjaosalised seevastu tajuvad naise iseseisvusele julgustamist perekonda ohustavana. On vaja hinnata, kuivõrd vastab perekonna hetketasakaal iga pereliikme, eriti kõige haavatavamate (lapsed, erivajadustega pereliikmed) arenguvajadustele, ning planeerida sekkumine selle põhjal. On oht fookuseerida sekkumine emale kui traditsioonilisele vastutajale perekonna hea käekäigu eest, mistõttu ema tunneb survet hoida perekonda koos, makstes selle eest kõrget emotsionaalset hinda ja olles ühtlasi süüdistatud ja märgistatud. Niisiis vajab sotsiaaltöö praktik selgust ka oma eelarvamustes soorollide suhtes, et sobival viisil jõustada tööpoolest iga perekonnaliiget.

Abielu- ja vanemlikud õigused. Sotsiaalselt tunnustatud võimuhierarhia perekonnas on seotud nii soo kui vanusega: naine valitseb laste, mees naise üle. Sageli on mees perekonna peamine rahateenija ja tema positsioon poliitiliselt, sotsiaalselt ja majanduslikult enam väärtustatud. Ka suurem füüsiline jõud võib esile kutsuda teiste pereliikmete ahistamise riski. Sotsiaaltöötajal on vaja olla teadlik perekonnasisestest "privaatsetest" võimuvängudest, et leida sekkumisviis, millega toetada nõrgemaid, nende olukorda tahtmatult halvendamata.

Niisiis on perekonnakeskse sotsiaaltöö paremaks korraldamiseks ja spetsialistide koolitussüsteemi arendamiseks oluline uurida spetsialistide väärtusi ja seisukohti.

Rahvastiku-uuringute komisjoni tellimisel viidi 2001-2002 läbi uurimus "Perekonna diskursus eesti sotsiaaltöö praktikas" (Selg, Strömpl; 2002).

Projekti eesmärk oli uurida perekonnaga tehtavat sotsiaaltööd, kusjuures uurimissubjektiks olid nii sotsiaaltöötajad, kelle ametiks on töötada perekonnaga, kui ka teiste erialade esindajad (meditsiini- ja haridustöötajad, politseinikud), kes oma tööülesannete tõttu on sageli sunnitud tegelema pereprobleemidega, tehes nn vabatahtlikku tööd professionaalina.

Projekti üheks ülesandeks oli täpsustada sotsiaaltöö sisu, uurida, kuidas käsitlevad erinevad spetsialistid pereellu sekkumise probleemistikku.

Andmed on kogutud poolstruktureeritud süvaintervjuu abil fookusgruppidega, paariti ja individuaalselt. Intervjuu kestis ca 90 minutit. Töö eesmärgist lähtuvalt olid vastajad valitud järgmistest kategooriatest: kutsetöös perekondadega kokku puutuvad spetsialistid (õpetajad, politseinikud jt); sotsiaalsüsteemi institutsioonide (nt kool, haigla) sotsiaaltöötajad; sotsiaaltöö sihtgrupe teenindavate asutuste (nt lastekodu) töötajad; kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajad. Kokku 50 vastajat (8 gruppi, 1 paar, 2 individuaalselt). Intervjuud salvestati ja lindid transkribeeriti; tekstid kodeeriti avatud kodeerimise printsiibil; tulemuste suhtes rakendati diskursuse analüüsi.

Sekkumine ja perekonna privaatsuse probleem

Vastates küsimusele sekkumise kohta, kasutati valdavalt selle sõna tavakeelset negatiivse varjundiga tähendust "kellegi ellu sekkumine", "vähese segamine", "nina teiste asjadesse toppimine". Järgnev on näide mitteprofessionaalsest arutelust sekkumise teemal:

"Mina arvan, et perekonna ellu tahavad tegelikult sekkuda väga paljud. Tahavad sekkuda klatšihimulised naabrinaised ja... No ma ei tea, kes kõik... Kes kuskilt midagi näevad või arvavad... Ämmad ja äiad... Jah, just, ka ämmad ja äiad!" (SPP3)

Ja kuna sekkumise suhtes polnud selget seisukohta – kes, millal ja kuidas võib või peab – siis peeti vastuvõetavamaks ametniku ja võimalikult kõrge staatusega spetsialisti sekkumist:

"...sekkuma peaks ikkagi eelkõige ametnik, aga seda sekkumise protsessi edasi peaks viima professionaal perekonna kui süsteemi alal – on see siis psühholoog, psühhiaater, pereterapeut." (SPP4)

Kuna turvalist ja puutumatu kodu peeti perekonna privaatsuse tagajaks, käsitleti sekkumist eelkõige taunitavana:

"Tänapäeval vanem niiväga ei taha, et ta kodus käiakse." (AM7)

Teadus

"Kui kurtma ei tulda, siis ei tohigi (sekkuda). Minu kodu on minu kindlus. Kui mulle ei tulda rääkima, siis ma ei tohi minna surkima sinna. Siis ma olen ju sissetungija. ...Püüan alles siis sekkuda, kui asi juba väliselt väga hulluks läheb. Kui lapsed on jäetud, et tuppa ei lasta või..." (SPP2)

"Ilmselt suure töökoormuse kõrvalt peresid nii väga külastama ka ei tiku. Seda enam, et tänapäeval ei ole see nii kombeks, et ma astun ukse taha ja ütlen, et tere, ma olen klassijuhataja, ma tuln teile külla. Selline suhtumine jäi ilmselt nõukogude aega." (SPP1)

Kirjeldati kodude külastamise kui vastumeelse tegevuse teistele delegeerimist või teiste kaasvastutajaks tegemist; juhtumeid, kus nt õpetaja kutsus koduvisiidile kaasa sotsiaaltöötaja või sotsiaaltöötaja politseikonstaabli, kuigi otsene turvamisvajadus puudub; lastekaitse spetsialist palub sotsiaaltöötajal või konstaablil midagi "kontrollida", kusjuures selle eesmärk ei selgu.

Mõnedest kirjeldustest ja arutlustest kumab läbi distantseerunud hoiak, kus "perekond" ja "sekkumine" rüütatakse pseudoprofessionaalsesse sõnavahetu, justkui oleks abi vajav perekond spetsialistise otseselt mittepuutuv abstraktne objekt või näide õpikust:

"Kui näiteks teadlik pere pöördub ise psühholoogi poole, pereterapeudi poole. Või siis kui nad on natuke vähem teadlikumad ja pöörduvad sotsiaaltöötaja poole. Siis sotsiaaltöötaja suunab nad pereterapeudi poole." (SPP4)

Võimalik, et sõna "sekkumine" tavakeelsed tähendused mõjutavad professionaalse sotsiaaltöise sekkumise (hindamine, sekkumisplaan, abistamissuhte loomine jne) diskursust, ning professionaalsusele pürgiv "pehme sekkumine", eriti mõne muu nimega rüütatult, oleks vähem vastuolus üldlevinud perekonna privaatsuse põhimõttega:

"... sekkumine – tundub, et see mõiste või sõna ise kätkeb endas midagi sarnast, et laste äravõtmine ja jõuline sekkumine ja seadustega mingisuguste tegevuste sätestamine. Et sekkumine võiks olla ka näiteks nõuanne, konsultatsioon, preventiivne töö, informeerimine, sihukene pehmemas vormis sekkumine, mis on ka sekkumine." (SPP4)

Sekkumise õigustatus ja eesmärgid

Lastekaitse- ja sotsiaaltöötajad ning teisedki spetsialistid kurtsid, et pereprobleemidega hakatakse liiga hilja tegelema, kuid samas siiski ootasid "signaali", kartuses, et ilma selleta pole sekkumisel alust. Sekkumisvajadusi ja -piiranguid käsitletakse kõrgelennuliselt, lähtudes sageli oma ettekujutusest sellest, mis on õige, mis vale. Mida nt mõeldakse "mahalöömise" all: kas tapmist, naabrite kodurahu rikkumist, lapse füüsilist karistamist või veel midagi? Mis on see "midagi", mida lapselt oodatakse?

"Ja sealsamas tekib see teema, et kas ma tohin sinna koju minna ja kas ma tohin sekkuda, kui ta ei ole veel sellises olukorras, et keegi kellegi maha lööb." (SPP3)

"Nii nagu tema (sotsiaaltöötaja) ütles meile, et enne tuleb ära oodata, kui laps midagi teeb. Ennetavat tööd kui sellist meil ette nähtud ei ole teha." (SPP1)

Selline arusaam kätkeb endas vastuolu. Ühelt poolt kurdavad spetsialistid, et sekkumised jäävad hiljaks (aga kes on see, kes õigel ajal ei sekku?!), nii et sisuliselt aidata polegi enam võimalik. Teiselt poolt kirjeldatakse juhtumeid, kus sekkumisega on viivitatud justkui oodates, kuni perekond on kaotanud oma perekondliku olemuse. Kuna siis selline "halb" perekond ei vasta personaalsele arusaamale perekonnast ja seega ei kehti ka privaatsuse nõue, ongi lubatud lõhkuda vanema ja lapse sidemed ning laps institutsionaliseerida. Sealjuures kirjeldatakse kõike lapse huve rõhutades, tähele panemata ema (või vanemate) suhet sündmustesse ja võimalikke üleelamisi.

Vastuolu on ka viitamises seadustele, mis justkui keelaksid kodukülastusi (vt ülaltoodud näited). Kui see nii oleks, ei tohiks me oma sõpradel-sugulastelgi külas käia, sest on ka neil, nagu klientidelgi, on õigus mõnikord keelduda külalisi vastu võtmast. Aga kui on tegemist nt perevägivalla või lapse hooletusse jätmisega, on võimalik kasutada seaduses ette nähtud õigust sekkuda, kasutades vajadusel politsei abi.

Sekkumist samastati (peamiselt kontrollivate) koduviisitidega, mis viitab jällegi selle sõna kasutamisele mitte professionaalses, vaid tavakeelses tähenduses. Niisiis pole tegemist tervikliku sotsiaaltöise sekkumisega (vt: Collins *et al.*, 1999; Gehrmann & Müller, 1998, Hartman & Laird, 1983; Helming *et al.*, 1997 jpt).

See, et klassijuhataja töökohustustes pole otseselt ette nähtud kõikide õpilaste kodude külastamist, ei tähenda, et see oleks keelatud. Samuti on see lastekaitse- ja sotsiaaltöötajaga. Aga kui võtta väidet "mu kodu on mu kindlus" tähtselt ning juba esimesele kontaktloomise visiidile minna koos politseinikuga, on usaldusliku abistamissuhte loomine tõenäoliselt läbi kukkunud.

Kodude külastamist peeti võimalikuks ja/või vajalikuks erinevatel eesmärkidel. Kõik nimetatud eesmärgid olid seotud lastega.

- **Kontrollimine**, aga jäetakse täpsustamata, kuidas ja millise eesmärgiga. Sageli kontrollitakse teise spetsialisti palvel.
- **Kontakti taastamine**
"Laps pole paar nädalat koolis käinud, mis lahti on? Mõnel pole võibolla telefoni ja vaja lapsega rääkida, et mis siis on. ... Võib sinna koju selleks minna, et see asi ära katkestada." (SPP7)
- **Lapse tundmaõppimine kodu kaudu**
"...Õpetajal tekib mingisugune ettekujutus, kuidas laps elab, mis tingimustes ja missugused on tema vanemad, kui nendega vestelda ja suhelda kodus..." (SPP1)
- **Õpilase toetamine**
"...Käisin möödunud aastal oma laste kodudes, kellel oli lihtsalt probleeme. ... Vanemad nagu hakkasid asja tõsisemalt võtma ja nad kõik lõpetasid normaalselt." (SPP1)

- **Koostöö vanematega.** Seda korraldatakse ka ilma kodukülastusteta. Tundus, et mõned õpetajad, eriti ühes grupis, ei tahtnud tunnistada, et nad kodusid külastavad ning vihjasid, et see on justkui keelatud või et seda ei soosita.
- **Abi pakkumine** neile, kes seda küsida ei oska või ei tihka.
"...Mulle isiklikult tundub, et sekkuma peaks palju rohkem. ...Paljude inimeste oskused pöörduda on väga väikesed." (SPP4)

Sekkumise protsess

Eelmises lõigus selgus huvitav tõsiasi: sekkumist samastati koduviisidiga. Vaatluse all olid eesmärgid, millega erinevad spetsialistid "sekkumist", st koduviisi seostasid. Mis on aga see tegevus, mida vastajad nimetavad sekkumiseks ja kuivõrd on ta seotud ülaltoodud eesmärkidega?

Kirjeldatakse tegevusi, mille eesmärk on aidata või toetada, kuid mida ei saa enamasti käsitleda sekkumisena rangemas, professionaalses mõttes, välja arvatud ehk lastekaitsespetsialistide kirjeldatud koduabilise ja kasuperede projektid.

- **Lapse probleemide lahenduste otsimine koostöös vanemaga**
"Me arutasime lapse käitumist, lapsega seotud muudatusi ja see käis meil nii tihedalt. Ema võttis asja väga tõsiselt." (SP1)
- **Kontakti loomine ja hoidmine lapsevanematega**, et pakkuda tuge. On tähenduslik, et sõna "sekkuma" kasutatakse vaid sekkumisprotsessi ühe kindla lõigu kohta.
"Aga kui perekonnas, see on kaugel näha, on probleem, ma ei hakka kohe sekkuma. Ma käin 2-3 korda, nad hakkavad ise rääkima. Algul ühega, siis teisega, jutu käigus või mingi nipiga. Kui sa saad omaseks nendele, siis nad ei häbene enam, kui on seal korrast ära..." (SP2)
- **Otsese abi osutamine ja majapidamisoskuste õpetamine**
"Temale sai pereabiline ja tema on väga rahul oma pereabilisega ja tulemus on väga hea." (SP3)

Sekkumisest kõneldes väljendatakse ka **suutmatust aidata**, tunnistatakse ka enda lüüasaamist või ebaprofessionaalsust:

"No olema peaks võibolla ennetav töö ja... Aga meil paraku on nii palju peresid, kellega me peame töötama, et meil on tulekahju kustutamine." (SP3)

Kokkuvõte

Tänapäeva õhtumaailma perekonda iseloomustab atomiseerumine. Ka üleminekuaja Eestis on paljude perekondade loomulik tugivõrgustik nõrgenenud. Samal ajal nõuab toimetulek laste kasvatamise ja argivajaduste rahuldamisega järjest suuremaid jõupingutusi. Selline olukord sunnib sotsiaalala töötajat, peamiselt muidugi sotsiaal- ja lastekaitsetöötajat - aga miks mitte ka õpetajat või mõnd teist perekonnaga kokku puutuvat professionaali - võtma enda kanda rolle, mis traditsiooniliselt on kuulunud laiendatud perekonna liikmetele, headele naabritele ja sõpradele. Kodupõhine sotsiaaltöine sekkumine vajab sügavamat uurimist ja mõtestamist nii sotsiaaltöö uurijate kui praktikute poolt.

Kirjandus

- Collins, D.; Jordan, C.; Coleman, H. (1999) *An Introduction to Family Social Work*. F.E. Peacock Publishers.
- Gehrmann G.; Müller K.D. (1998) *Praxis sozialer Arbeit: Familie im Mittelpunkt. Handbuch effektives Krisenmanagement für Familien*. Walhalla.
- Hartman, A.; Laird J. (1983) *Family-Centered Social Work Practice*. The Free Press.
- Helming, E.; Schattner, H.; Blüml, H. (1997) *Handbuch Sozialpädagogische Familienhilfe*. W. Kohlhammer GmbH.
- Matter, H. (1999) *Sozialarbeit mit Familien. Eine Einführung*. Verlag Paul Haupt, Bern, Stuttgart, Wien.
- Pereliikmete väärtushinnangud ja demograafilised käitumiseelistused ning perekonna diskursus Eesti sotsiaaltöö praktikas. Selg, M; Strömpl, J. (2002) *Perekonna diskursus Eesti sotsiaaltöö praktikas*. Lepingu lõpparuanne (osa B), käsikiri. Tartu Ülikool.
- Woog, A. (2001) *Soziale Arbeit in Familien*. Theoretische und empirische Ansätze zur Entwicklung einer pädagogischen Handlungslehre. JuventaVerlag Weinheim un München.

Kroonilised haigused – tervishoiu järgmine väljakutse

Stephen M. Rose'i (Ph. D.) ettekanne USA saatkonnas Tallinnas, 15. novembril 2001

"Igal inimesel on õigus elatustasemele, mis on piisav, tagamaks tema ja ta perekonna tervise ja heaolu toidu, riietuse, eluaseme, arstiabi ja elementaarsete sotsiaalteenuste osas; samuti on igal inimesel õigus kindlustatusele tööpuuduse, haiguse, invaliidisuse, lehestumise ja vanaduse või mõnel muul elatusvahenditest ilmajäämise juhul, mis ei olene temast endast." – ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 25.

"Sotsiaalne ja majanduslik seisund on alati olnud määrava tähtsusega riskitegur inimese tervisele ja heaolule. On vaid üksikud tegurid, millest rahva tervis ja haiguste ennetamine enam sõltuvad." – S. Leonard Syme, California Ülikooli epidemioloogia emeriitprofessor (USA).

"Kogunenud stressi järelmõjud või isegi lapsepõlves kogetud stress võivad muuta neuroendokriinsetele mõjutustele kaudselt alluvate bioloogiliste juhtteede talitlust ning tekitada seeläbi mitmesuguseid tervisehäireid alates südame-veresoonkonna haigustest kuni vähi ja nakkushaigusteni." – (Berkman ja Kawachi, 2000).

Sissejuhatus

Ajal, kui tööstus polnud veel tekkinud, oli enamiku surmajuhtumite põhjuseks kas nälg, puhta vee puudus või nakkushaigused. Praegu on see nii riikides, kus tööstus ei ole arenenud. Briti professor Richard Wilkinson (1992) märgib, et kui riigi aasta sissetulek ühe inimese kohta kasvab vahemikuni 5000–10 000 dollarit, siis nakkushaigused taanduvad. Asemele astuvad tööstusriikidele iseloomulikud tõved: südamehaigused, täiskasvanueas alguse saanud diabeet, vähk ja kopsuhaigused, nende kõrval ka vaimuhaigused, eriti depressioon. Need haigused, mida tänapäeval nimetatakse *kroonilisteks haigusteks*, erinevad ägedatest tõbedest mitmel tähelepanuväärsel viisil. Omal ajal, kui nimetatud haigused alles jõudu kogusid, olid need nuhtluseks ainult jõukatele klassidele. Tasapisi aga hakkasid need levima ka muudesse ühiskonnakihtidesse. On ilmnunud, et haiguste selline levik toimub paralleelselt sotsiaalseteks klassideks kihistumisega. See viitab rahva tervise sõltuvusele elanikkonna sissetulekust.

Kõiki kroonilisi haigusi on seostatud ka individuaalsete riskiteguritega, nt alkoholi ja suitsetamise, rasvumise, koduvägivallaga (Felitti jt, 1999), samuti vähese kehalise liikumisega. Need riskid, nagu ka nendega seotud haigused, ei ole ühe riigi elanike hulgas ühtlaselt jaotunud. On selgunud, et krooniliste haiguste jaotumine ning nendega seonduv riskikäitumine on seda ebahõltsam, mida suuremad on erinevused inimeste sissetulekutes (Wilkinson, 1992).

See reaalses elus kinnitust leidnud seos sunnib meid üle vaatama tervisepoliitika ülesehitust paralleelselt tervishoiu praktikaga: kuivõrd arvestavad need krooniliste haigete vajadusi. Nagu mitmed uurijad on märkinud, ei suuda tervishoiuteenuste laiendamine haigusjuhtude esinemise ja kordumise tempoga sammu pidada.

McGinnis ja Foege (1993) näiteks kinnitavad, et ainult 10% välditavatest surmajuhtumitest Ameerika Ühendriikides on otseselt seotud sellega, et inimesele polnud tervishoiuteenused kättesaadavad.

Käesolev artikkel:

- annab põgusa ülevaate kasvava probleemi olemusest
- kasutades uuringuandmeid, tõestab, et vaesus ja sissetulekute ebavõrdsus võivad riigi tervishoiusüsteemile ja majandusele kujuneda suureks koormaks
- lahkab elukeskkonnast tingitud stressi mõjusid, mille põhjuseks on vaesus, sissetulekute ebavõrdsus ja vägivald
- teeb ettepanekuid, kuidas saaks parandada nii tervishoidu kui tervisepoliitikat

Probleemi määratlus

Wilkinson (1992) on uurinud mitut tööstusriiki ning leidnud, et üha laiemalt levivad kroonilised haigused ja enneaegsed surmajuhtumid ei ole ainult vaesuse põhjustatud (siinkohal on mõeldud vaesust, mõõdetuna sissetulekus inimese kohta), vaid nende esinemine peegeldab ka sissetulekute jaotumist ühiskonnas. See tähendab, et kui varem peeti raskete haiguste ja surma peamiseks ning vaata et ainsaks põhjuseks vaesust, seostatakse nüüd elu ja tervise ebahühtlase jaotumisega suhtelist ilmajäetust ja sissetulekute ebavõrdsust. Wilkinson tõestas, et mida erinevamad on riigi kodanike sissetulekud, seda lühem on selle riigi elanike eeldatav eluiga. Kahn'i jt (2000) arvates kehtib sama seos ka välditavate haigestumiste ja surma puhul.

Rahva tervis sõltub vaesusest ja sissetulekute ebavõrdsusest

Daly jt (1998) väidavad, et inimese sotsiaalne ja majanduslik seisund on tihedas sõltuvuses tema tervisest. See korrelatsioon toimib sõltumata sellest, kuidas inimese sotsiaalset ja majanduslikku seisundit mõõta. (Vt. ka DiLiberti analüüsi sotsiaalse kihistumise ja laste suremuse seostest USA-s, 2000). Lynch, Kaplan, Pamuk jt (1998) uurisid seost sissetulekute ebavõrdsuse ja inimeste tervise vahel USA 282 suurlinnas. Uuringust võib järeldada, et linnades, kus inimeste sissetulekud on väga erinevad ning kus keskmine sissetulek inimese kohta on suhteliselt väike, on suremus suurem kui linnades, kus inimeste sissetulekud väga ei erine ja kus keskmine sissetulek inimese kohta on korralik. Pakuti välja kolm tõenäolist viisi, kuidas toimib seos sissetulekute ebavõrdsuse ja tervise vahel:

- mõjutades inimese juurdepääsu mitmesugustele võimalustele ja materiaalsele ressurssidele (nt tervishoiuteenused, haridus, hea töökoht, korralik elamispiind)
- sotsiaalsete protsesside kaudu, mis on seotud sotsiaalse sidususega, näiteks vastastikune toetamine, koostöösuhted
- psühhosotsiaalsete protsesside kaudu, mis võivad olla näiteks seotud varjatud sotsiaalse konfliktiga ja sotsiaalsete suhete kvaliteediga.

On tähtis märkida, et kõik need tegurid toimivad sageli koos.

Uuringud näitavad, et tervise sõltuvus sissetulekutest laieneb üksikisikult tervele kogukonnale (Alameda maakonna uuringud - Haan, Kaplan, Camacho, 1987), USA osariikidele (Kaplan jt, 1996, Kennedy jt, 1996) ja rahvastele (Wilkinson, 1992). Kennedy, Kawachi ja Prothrow-Stith (1996, 1999) tõestasid, et vaesus ei ole seotud mitte ainult kõrgema üldise suremusega, vaid ka sagedasema suremisega südamehaigustesse, vähki ja suremusega imikueas, samuti enesetappudega.

Absoluutse vaesuse problemaatika on muutunud keerulisemaks tööstusriikides, kus sissetulekute ja jõukuse jaotus muutub üha ebahühtlasemaks. See on põhjustatud nii kasvavast materiaalsest ilmajäetusest (Lynch jt, 2000) kui ka teadmisest, et see ilmajäetus esineb kultuuris, kus sissetulekute ebavõrdsuse kõrval eksisteerib ebavõrdsus ka inimeste staatuses. Selles kontekstis kuulub ebavõrdsus sotsiaalse kihistumise süsteemi. Wilkinson (1999) ütleb ühes oma artiklis: "Väiksema sissetulekute erinevusega rahvaste hulgas kipub ka suuremus olema väiksem. Üks selle peamisi põhjusi on madala sotsiaalse seisundiga kaasnevad psühhosotsiaalsed mõjud. On üha enam tõendeid selle kohta, et riikides, kus sissetuleku erinevused on suuremad, on ka vägivalda rohkem, inimesed usaldavad üksteist vähem ning nende sotsiaalsetes suhetes on vähem sidusust. Sissetulekute ebavõrdsust käsitlevate uuringute materjalid väidavad, et inimeste sotsiaalmajandusliku staatuse ja suuremuse, raskete krooniliste haiguste esinemissageduse ja nende haiguste ja surmaga seonduva riskikäitumise vahel on selge astmeline seos. Kõik sõltub suuresti just inimese jõukusest. USA tervishoiustatistika keskus võttis (1998) selle kokku niimoodi: "Sotsiaalse seisundi igasugune tõus, olgu siis mõõdetuna sissetuleku või hariduse paranemisega, suurendab tõenäosust, et sel inimesel on ka parem tervis."

Ühiskondades, kus sotsiaalne võrdsus on enam tagatud, leitakse ka enam paralleele võrdsuse ja mitmesuguste tegurite vahel, mida Wilkinson seostab paranenud füüsilise ja vaimse tervisega. Teisisõnu, sissetulekute ebavõrdsuse suurenemises nähakse tegurit, mis vähendab sotsiaalset kapitali. Sissetuleku uurijad kinnitavad, et sotsiaalne kapital ehk inimeste usaldus neid ümbritseva kogukonna, ühiskondlike organisatsioonide, poliitiliste institutsioonide ning sotsiaalsete suhete vastu väheneb seda enam, mida laiemaks venib vahe suurte ja väikeste sissetulekute vahel. Kawachi ja Kennedy (1997 b) võtavad selle kokku järgmiselt: "On üha enam tõendeid selle kohta, et sissetulekute jaotumine – lisaks vaeste elustandardile – on rahva tervise peamisi determinante. Suur vahe rikaste ja vaeste vahel viib sotsiaalse sidususe murdumiseni ja seetõttu ka suurema suuremuseni."

Kawachi ja Kennedy (1997 b) väidavad, et sotsiaalne sidusus aitab rahva tervist edendada, seevastu sotsiaalse sidususe vähenemine põhjustab kogukonnas haigestumise ja vägivalda kasvu: "Suured lahknevused sissetulekute vahel tekitavad masendust, stressi, perekonnatülisid, mis omakorda kipuvad suurendama kuritegevust, vägivalda ja enesetappude arvu." Pärast sissetulekute ebavõrdsuse, enesetappude ja muude surmapõhjuste uurimist järeldasid Wilkinson jt (Kawachi, Wilkinson ja Kennedy, 1999), et tervise allakäigu käivitab alaväärsus- ja tõrjutustunne, lugupidamise puudumine. Need kutsuvad esile ka vägivalda ja kroonilist stressi.

Vaeusus, eriti just suhtelise ilmajäetuse, sotsiaalse isolatsiooni ning inimkapitali investeringute vähenemise kontekstis (Kawachi ja Kennedy, 1997), tekitab psühhosotsiaalset ja vaimset stressi, mis omakorda kutsub esile haigusi ja lõpuks ka suuremuse suurenemist. Tervist ja heaolu mõjutavad ka individuaalsed riskitegurid, mida võib vaadelda kui lahutamatu osa suurest sotsiaal-kultuurilistest mudelist, millest igapäevaste igapäevaste inimeste mingit moodi kuulub (Kennedy jt, 1998,

Teadus

Wilkinson, 1997). Paljud usuvad, et inimese sissetulek ja sotsiaalne seisund olenevad tema teadmistest, oskustest ja motivatsioonist ehk tema isikuomadustest, ega arvesta üldist konteksti, milles need esinevad. Isegi kui see oleks tõsi, kui oleks võimalik indiviide ja nende sissetulekuid üldiselt tööturult eraldada – üksikindiviidid iseenesest ei tekita ega saagi tekitada ebavõrdsust sissetulekute jaotumisel. Ning nii ei saa nad ka määrata, millisel positsioonil nad selles ebavõrdses hierarhias paiknevad. Goodman (1999) arendab seda analüüsi edasi. Tema väidab, et tervist mõjutava individuaalse käitumise rõhutamine rebib elustiilid ja käitumisvalikud välja kontekstist, milles need kujunevad. Lisaks on leidnud kinnitust, et suremuse ja sotsiaalmajanduslike erinevuste seosed jäävad kehtima ka siis, kui on arvesse võetud tervist mõjutav käitumine. Pappas (1994) jõudis samale järeldusele: individuaalset käitumist ei saa lahutada sotsiaalsest mudelist, mille osaks see on. Töö- ja kodustressi, suitsetamise, napsitamise, füüsilise aktiivsuse ning muid tervisega seotud käitumismudeleid on väga erinevaid, ning need mudelid sõltuvad ühiskonna sotsiaalsest ja majanduslikust korraldusest.

Schrijvers jt (1999) pakuvad välja põhjenduse nendele omavahel seotud teguritele: analüüsid põhinevad oletusel, et käitumuslikud tegurid sõltuvad osaliselt materiaalistest teguritest, s.t et inimesed võivad hakata destruktiivselt käituma (nt suitsetama) selleks, et leevendada oma kehvast majanduslikust seisust põhjustatud surutist.

Tõlkis **Liina Rändvee**

Laste väärkohtlemine – 40 aastat teaduslikku uurimist**Rael Gann**

Pedagoog

UNICEFi Rahvuskomitee liige

*Lapsesse tuleb suhtuda nagu külalisse - austuse ja lugupidamisega**jaapani vanasõna*

Tänavu möödub 40 aastat sellest, kui USA Colorado ülikooli pediaatriaprofessor Henry Kempe avaldas teadusartikli *The Battered Child Syndrome* (Läbipekstud lapse sündroom), milles ta kirjeldas lapsi, kellele vanemad, hooldajad või teised agressiivsed täiskasvanud olid sihilikult tekitanud raskeid kehavigastusi. Selle artikli ilmumisest algas laste väärkohtlemise problemaatika teaduslik uurimine.

Henry Kempe sündis 1922. aastal Breslaus Saksamaal (praegune Wrocław Poolas) juudi perekonnas ja oli poliitilistel põhjustel sunnitud 1937. aastal emigreeruma Ameerika Ühendriikidesse, kus ta omandas meditsiinilise hariduse ning alustas tööd praktiseeriva arstina. Ta on lastearstidele mõeldud käsiraamatu autor ning 40 raamatu ja üle 100 artikli autor või kaasautor. Tuntuse ja avalikkuse tunnustuse tõi talle tema panus laste väärkohtlemise uurimisse. Tema eestvedamisel asutati Denveris **Kempe keskus**, kus uuritakse laste väärkohtlemise problemaatikat, toimuvad koolitused ja treeningud spetsialistidele. Samas töötatakse välja lastekaitse arenguprogramme. Kempe keskuse töö lõppeesmärk on laste väärkohtlemise likvideerimine. Henry Kempet peetakse üheks XX sajandi väljapaistvamaks lastearstiks ja teadlaseks, kelle õpilastest on kasvanud terve generatsioon mõjukaid spetsialiste, kes töötavad üle kogu maailma. Oma töö eest on Henry Kempe esitatud kahel korral Nobeli preemia nominandiks.

1977. aastal asutati USA-s **ISPCAN** (Laste väärkohtlemise ja hooletusse jätmise vältimise organisatsioon), mis ühendab spetsialiste, kes puutuvad kokku väärtalt koheldud lastega. ISPCAN annab välja mainekat erialast ajakirja *Child Abuse and Neglect* (Laste väärkohtlemine ja hooletussejätmine), mille esimeseks toimetajaks oli Henry Kempe, ning organiseerib rahvusvahelisi kongresse ja konverentse, kus spetsialistid saavad ülevaate viimastest teadustöödest ja vahetavad kogemusi.

Tänavu suvel Denveris toimuv 14. rahvusvaheline **kongress** on pühendatud Henry Kempe artikli *The Battered Child Syndrome* ilmumise 40-ndale, Kempe keskuse asutamise 30-ndale ja IPCAN-i organiseerimise 25. aastapäevale.

Eestis hakati laste väärkohtlemise temaatikat käsitlema 1982. aastal lastekaitse kursuse raames, 20 aastat pärast Kempe artikli ilmumist, tollases Tallinna Pedagoogilises Instituudis koolieelse pedagoogika ja psühholoogia eriala üliõpilastele meditsiiniteaduste kandidaadi pediaater Tiiu Meriloo algatusel. Paralleelselt toimus koostöös üliõpilastega laste väärkohtlemise uurimine ning juba 80-ndate aastate keskpaiku ilmusid Pedagoogilise Instituudi teaduskogumikes selleteemalised artiklid.

Seega ei ole laste väärkohtlemine meil tundmatu mõiste, sellest on olnud pikka aega enne Eesti taasiseseisvumist teadlikud lastekodude ja eriinternaatkoolide personal ja lastekaitseinspektorid, kes igapäevatoos puutusid kokku väärkohtlemise all kannatanud lastega.

Avaldatud uurimusi saatis skeptikute nurin, kes seadsid kahtluse alla teema uurimise vajalikkuse. Lastekaitsetöö eest vastutavate ametnike seas oli tollal üldlevinud arusaam, et laste väärkohtlemine ei ole Eestis probleem. 90-ndate aastate alguseks jõudsid endised skeptikud arusaamiseni, et välisabi heldel toel tasub teemaga tegelda, seda enam, et laste hüvanguks antud raha otstarbekat kasutamist praktiliselt ei kontrollitud.

Käeolevaks ajaks on rahvusvaheliste uurimuste põhjal jõutud arusaamiseni, et **riigil on mitte ainult õigus**, vaid ka **kohustus sekkuda laste kasvatamisse** vanemate poolt, kui see **kahjustab lapse arengut ja tervist**. Kõige efektiivsemalt saab seda teha, luues riikliku lastekaitse süsteemi, millel on kaks **funktsiooni**:

- avastada võimalikult vara last kahjustav kodune miljö
- aidata professionaalselt neid lapsi, kes vajavad ajutiselt või pikaajaliselt riiklikku kaitset

Riiklik lastekaitse süsteem saab funktsioneerida ainult siis, kui ta toetub toimivatele seadustele ja süsteemi heaks töötavad hea ettevalmistusega spetsialistid. Kõikide arvestuste järgi on funktsioneeriva lastekaitse süsteemi loomine riigile odavam kui pikka aega väärkohtlemist talunud laste rehabiliteerimine või juba õigusrikkumiste teele sattunud laste ümberkasvatamine, mis ei pruugi anda soovitud tulemusi ja on riigile kokkuvõttes ülikallis.

Lastekaitsetöö juhtlause on "ÄRA KAHJUSTA!". See seab suured nõuded nendele, kes vääralt koheldud lastega töötavad. Peale erialase ettevalmistuse nõuab lastekaitsetöö pidevat enesetäiendamist, lapsest hoolimist, iga juhtumi lahendamise ettevaatust ja vastutustunnet.

40 aastat on laste väärkohtlemine olnud uurimise objekt. Sellesse perioodi mahub intensiivne uurimistöö, rahvusvahelise koostöö algus paljude riikide spetsialistide vahel ja Henry Kempe humanistlike ideede propageerimine kogu maailmas. **Vanema** roll ei piirdu lapsele elu andmise ja minimaalse hooldusega. Lapsele tuleb luua ka turvaline ja terve elukeskkond, mis aitaks välja arendada kõik lapse anded ning kasvatada lapsest täisväärtuslik ühiskonnaliige. Kui mingil põhjusel ei ole vanemad selleks suutelised, on see riigi kohus. Kõlblusetuks ja ebaprofessionaalseks peetakse mõtteviisi, millega mõned funktsionäärid õigustavad lastekaitsetöö puudusi sellega, et igal pool maailmas esineb laste väärkohtlemist.

Käesoleval ajal on *Laste õiguste konventsiooniga* ühinenud riikides lastekaitsetöö põhisuunaks luua efektiivne **riiklik strateegia**, mis kaitseks lapsi väärkohtlemisest põhjustatud vaeva ja kannatuste eest.

Killukesi sotsiaaltöö algusaastatest - 1992*Algus Sotsiaaltöös nr 6/2001***Ants Tammar**

Rapla maavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakonna juhataja

1992. aasta algul jagati sotsiaalhooldussüsteem kaheks – sotsiaalabitalituseks ja pensioniametiks. Sotsiaalabitalitus oli maavalitsuse struktuurne allüksus, mis koordineeris ja kontrollis sotsiaalabi maakonnas. 1 märtsist 1994 lõpetas sotsiaalabitalitus kui iseseisev asutus oma tegevuse ning selle funktsioonid võttis üle maavalitsuse sotsiaalosakond.

Rapla maakonna sotsiaalabitalituses töötas 1992. aasta algul kaks inimest: juhataja Bernhard Lepik ning vanurite ja invaliidide hoolekande peaspetsialist Ellen Rüütel. Paljude hoolekandeteemaliste artiklite autor ajakirjanik Tiia Truu kirjutab, et ajal, mil üks ametkond asendub teisega ja tegevusse asub täiesti uus ametnike armee, mõjub kuidagi hästi, et sotsiaalabitalituses suudavad, vähemalt esialgu, toime tulla vaid kaks inimest. "Need kaks on veendunud, et sotsiaalabi põhirõhk peaks koonduma kohaliku omavalitsusse."

Haridusministeeriumi, tervishoiuministeeriumi ja tollase sotsiaalhooldusministeeriumi ühise määrusega hakkas alates 1. juulist 1992 kuuluma sotsiaalhooldusministeeriumi (niisiis ka maakonna sotsiaalabitalituse) haldusalasse kõik lastekaitsega seotu (lastekodud, eestkosted, lapsendamine jne.). Sotsiaalabitalituse koosseisu tuli kolmas töötaja – alaealiste hoolekande peaspetsialist Aino Raadik.

Sellesse suurte muutuste aega jääb hoolekannet kureeriva Rapla abimaavanema Jaak Herodesse kõnekas ja otsekohene artikkel hoolekandepoliitikast. Jaak Herodes kirjutab: "Muudatused ühiskonnas ei ole kunagi valutud, nii ka meil. On tekkinud situatsioon, kus riik ei suuda ega tahagi enam tegelda **totaalse** hoolekandega. Olgem ausad, nõukogulik süsteem, kus kõik ümber jaotati, kus kõigile kodanikele pakuti sisuliselt hoolekannet ühtlasel keskmisel tasemel, oli küllaltki mugav ja mõnus. Nüüd äkki avastame, et hoolekanne on meid vaesestanud kui isiksusi, on viinud maa ja rahva hävingu äärele. Avastame, et hoolekanne on võimalik ja vajalik vaid vähestele, neile, kes vanuse, tervisliku seisundi tõttu või muul põhjusel ei suuda ise enda eest hoolt kanda. Sotsiaalhoolekande all tulebki mõista seda elukorraldust, mis võimaldaks vanuril, haigel, invaliidil, lapsel rahuldada oma hädavajadusi nende vahenditega, mis ühiskond on suutnud talle eraldada. Hästi korraldatud hoolekanne ei alanda abivajajat, vaid loob talle tingimused **ise** toimetulekuks."

Rapla maakonnalehti sirvides on võimalik vaadelda, milline oli hoolekande tegelik olukord. 1992. aastal ilmunud 193 numbrist leidsin 80 lühemat või pikemat artiklit, mis kajastavad Raplamaa sotsiaaltööd. Artikleid analüüsesid selgus, et 1992. aastal kirjutati kõige sagedamini humanitaarabist ja selle jagamisest (25 korral), hoolekandeesutustest (15), hoolekande korraldusest (13) ja invaühingust (8)

Humanitaarabi jagamine

Valitsuse ja kaubandusministeeriumi korraldusel moodustas Rapla maavalitsus 12. märtsil operatiivkomisjoni, kes võttis vastu erakorralise riikliku välisabi korras saabunud materiaalsed väärtused ja toimetas need abivajajatele. Euroopa ühenduselt saabus hädaabina jahu ja suhkrut, mida operatiivkomisjon sotsiaaltöötajate abiga jagas. Üheksa tonni nisujahu jaotati järgmiselt: 1921. aastal või varem sündinud vanuritele; kroonilist haavandtõbe põdejatele; halastusabi vallavaestele – kuni ühele protsendile elanikest. Eelpool nimetatud inimestele anti 2 kg nisujahu. Toiduained jagati nimekirjade alusel allkirja vastu. Suhkru ja jahu jagamisest kujunes sotsiaalnõunike üks esimesi tööülesandeid.

Abisaadetiste jagamisel tekkis ka segadusi. Nii ilmus lehes teade, et Rapla alevivalitsus palub kõiki lapsevanemaid, kelle lapsed ei ole Rapla alevisse sisse kirjutatud, aga kes on saanud Taani suhkrubi, suhkur tagasi tuua. Seda põhjendati asjaoluga, et maavalitsus nõudis kategooriliselt saabunud suhkru jagamise alustamist ajal, kui nimekirju veel ei olnud.

Abivajajate nimekirjade koostamise tuhinas jõuti isegi selleni, et ajaleht avaldas kroonilisi haigusi põdevate inimeste nimekirja, kellel on õigus saada 2 kg nisujahu. See kutsus esile tormilise reageeringu. Maavalitsuse pressikonverentsil küsiti, kas on eetilise avaldada kroonilisi haigusi põdevate inimeste nimekirja! Abimaavanem Jaak Herodes vastas, et see on isegi õigusvastane. Ajalehe toimetuse vabandas nende ees, keda ta oli solvanud, ning tõdes, et loomulikult ei avaldata selliseid nimekirju normaalses ühiskonnas. Aga seal ei pea haige inimene ka mõtlema, kust ta saaks temale sobivaid toiduaineid.

Sotsiaalabilatituse juhatajal oli tungiv palve abivajajatele: pöörduge oma valla või alevi sotsiaalnõuniku poole, kes võtab teie soovid ja vajadused arvele. Paluti informeerida omavalitsust raskes olukorras olevatest naabritest ja tuttavatest. 1992. aasta alguse andmetel oli Raplamaal abivajajaid 3000 ringis.

1992. aasta jaanuaris saabus Soomest Eesti lastefondi vahendusel Maidla lastekodu 17 kasvandikule kuus tonni rõivaid. Alles hiljem selgus, et lastekodul oli eesõigus vajaminev välja valida, suurema osa abisaadetisest said maakonna ääremaadel asuvad vallad.

1992. aasta veebruaris humanitaarabi korras Rootsist saabunud esemeid lubasid annetajad ka müüa, et saadud rahaga aidata lapsi ja koolitada sotsiaaltöötajaid. Selle saadetise eest vastutas algusest lõpuni Rapla kaupmeeste selts. Kolm päeva sorteeriti, liigitati ja hinnati toodut. Iga päeva lõpul ruum pitseeriti ja kolmanda päeva lõpul teatas üks kaupmeestest, et **mitte midagi ei ole kaotsi läinud**. Pakitud riided saadeti valdadesse.

1992. aasta algul viidi Raplamaalt toiduabi Peterburi. Seda ettevõtmist põhjendati sellega, et oma vaesuse juures peame leidma jõudu abistada endast nõrgemaid.

Hoolekandeesutused

Maakonnaleht teatas, et laste elu Maidla lastekodus on hoopis teistsugune, kui mõned aastad tagasi. Nüüd ei tarvitse lapsed kooliminekuks saades teise lastekodusse kolida, vaid võivad Juurus ja Raikkülas koolis käia.

14. veebruaril 1992 avati Ester Laose eestvedamisel Pahkla tugikodu, mida nüüd tuntakse Pahkla Camphilli külana. Abimaavanem Jaak Herodes ütles avamisel, et Eestis on tehtud esimene samm psüühikahäiretega inimeste rehabiliteerimises: "Pahkla on üks variant, alternatiiv paljude võimaluste seas. Pahklas püütakse tasa teha seda, mis puudega inimesel seni tegemata ja saamata jäänud".

Mõisamaa hooldekodu eluolu kajastavas artiklis kirjutatakse, et hooldekodu kurikuulsast kartsakambrist on saanud korralikult remonditud pannide-pottide panipaik.

Käru valla esimene sotsiaalnõunik Liia Sisask arutleb ühes artiklis järgmiselt: "Üksinda luku taga istuv vanainimene, jahe tuba, tükk leiba, nädalalõpul koju puid tassima tormav eakas tütar. Mõlemale muret tekitav ja väsitav elu. Kas turvakodus pakutava hoolitsuse pealt kokku hoitud raha on nii väärtuslik, et elada vanaduspäevi sellisel? Ma ei tee reklaami "Kõik vanad hooldekodusse!" Ma tahan selgeks teha, et meil on neid kodusid hädasti vaja ja selgitada seda mitte ainult näpuganäitajaile ja vastuseisjaile, vaid abivajajaile endile".

29. novembril 1992 oli Hageris pidulik päev: kiriku juurde ehitatav hooldekodu sai nurgakivi.¹

Hoolekande korraldus

1992. aastal alustati sotsiaalregistri koostamist, millele saaks toetuda toetuste jagamisel. Arvati, et sotsiaalregistri abil saab kiiremini lahendada konkreetseid probleeme. Sotsiaalabitalituse juhataja kiitis maakonna lehes sotsiaalnõunikke, kes on olnud taibukad andmepanga koostamisel. Ta rõhutas, et sotsiaalabi jaotamine peab olema täpne ja kontrollitav, sotsiaalnõunik käitugu korrektselt ja mõistvalt ning omavalitsuses võtku abivajajaid vastu ainult neile nõuetele vastav inimene.

Maakonna lehes rõhutati, et sotsiaalnõunik on kohapeal vajalik inimene. Oldi hämmingus, et mõni vallavalitsus ei pea seda kohta isegi mitte palga vääriliseks või siis peetakse abi vajavate inimeste heaks tehtavat tööd teisejärguliseks. Mõnes vallas oli 1992. aasta lõpul sotsiaalnõuniku koht veel täitmata.

Mitu artiklit kajastas Rapla sotsiaaltöötajate ja heategevuslike organisatsioonide esindajate ühist nõupidamist. Nõupidamisel tõdeti, et üha rohkem on inimesi, kes ise oma eluga toime ei tule. Riik on vaene ja osutub sageli oma aitamispuüdes jõuetuks. Leiti, et eelkõige on vaja koostööd, head tahet teiste aitamiseks, kannatlikkust ning vastastikust mõistmist.

1992. aasta aprillis hakati raha asemel jagama toidutalonge. Toidutalonge nimetati ka näljatalongideks. Kehtna valla sotsiaalnõunik Mare Käpp kirjeldab nende jagamist: "Toiduainete ostutalongile pidin kirjutama talongi saaja nime, väljastaja allkirja ja peale lööma pitsati. Neid talonge andsin 337 inimesele, keskmiselt 260 krooni inimese kohta poolaastas. See oli väga töömahukas protsess, sest kauplused pidid talongid kokku koguma, märkima neile kaupluse nime, juhataja allkirja ja peale lööma kaupluse pitsati."

Rapla maavalitsuse ja ajalehe *Nädaline* toimetuse koostöös algatati 19. novembril ajalehes sotsiaaltemaline rubriik "Sinule toeks". Eelkõige sooviti, et selles rubriigis ilmuvad artiklid sisendaksid headust ja optimismi, annaksid häid ideid, vajalikku teavet, oleksid elujaatavad, et neis poleks tigidust.

¹ Hageri hooldekodu avati detsembris 2001.

Ajalugu

1992. aastasse jääb sündmus, mis on tugevasti mõjutanud Raplamaa sotsiaaltööd: 15. mail algas Rootsi Ädelförsi rahvaülikooli eestvedamisel, Rootsi SIDA Fondi finantseerimisel ning Göteborgi ülikooli kaasabil esimene kolmenädalane kursus puuetega inimeste hooldusega tegelevatele inimestele. Kursuse läbis 21 inimest. Koolitusel osalejate arvates oli kursus üllatavalt üldhariv ja laiahaardeline ning andis tööks värsked ideid, positiivse laengu, julgust tulevikuplaanide koostamiseks ja uudse lähenemise ühiskonna probleemidele. Kursus tugevdas ka omavahelist koostööd. Nelja aasta jooksul toimunud kolmest kursusest võttis osa kokku 79 sotsiaaltöö tegijat.

**Sotsiaalpedagoogika magistriõppekava
Tallinna Pedagoogikaülikooli sotsiaaltöö osakonnas**

Taimi Tulva

TPÜ sotsiaaltöö professor

Siirdeühiskonna majanduslikud ja sotsiaalsed muutused on mõjutanud ka hariduselu: lisaks õpetamisele peavad nii kool kui õpetaja ja lastekaitsetöötaja lahendama uusi, ühiskonnast paratamatult kooli kanduvaid sotsiaalprobleeme. Samas pole Eesti õpetajaid selleks piisavalt ette valmistatud. Järjest ilmsem on vastuolu õpetajale esitatavate ootuste ja nõudmiste ning tema teadmiste, oskuste ja võimaluste vahel.

Tänase Eesti hariduses vajatakse üha enam kraadiharidusega ja liiterialaga spetsialiste, kel on nii pedagoogilisi, sotsiaalpedagoogilisi kui ka sotsiaaltöö alaseid teadmisi. Vastava õppekava läbinu saab kaasa aidata erivajadusega laste toimetuleku parandamisele.

Sotsiaalpedagoogika ja lastekaitse magistriõppekava rakendamise eesmärk on anda pedagoogilise kõrgharidusega **õpetajatele** ning **lastekaitsetöötajatele** teadmisi sotsiaalpedagoogikast, lastekaitse- ja noorsootööst ning uurimistööst meetoditest. Koolituse kaudu tagatakse sotsiaalpedagoogika ja lastekaitsealane kompetentsus ning luuakse eeldused õpilase probleemide sotsiaalse tausta mõistmiseks, nende probleemide ennetamiseks või leevendamiseks koostöös teiste erialade spetsialistidega.

Sotsiaalpedagoogika- ja lastekaitse magistriõppekava pakutab magistrikraadi taotlejatele:

- süvendatud teadmisi sotsiaalpedagoogika teooriast ja meetoditest; lastekaitse- ja noorsootöö meetodite rakendusvõimalustest koolis; sotsiaalprobleemidest ühiskonnas ja nende ilmnemisest koolis
- tervise sotsiaalsetest determinantidest, tervise- ja riskikäitumisest
- teadmisi erivajadusega õpilastega toimetuleku võtetest, võrgustikutööst, praktilistest (koolis kasutatavatest) rehabilitatsiooni meetoditest
- nõustamisalaseid teadmisi tööks lastevanemate ning probleemsete kodudega
- alusteadmisi teadustööks
- oma töö analüüsimise oskust
- valmidust teaduslike teadmiste praktikasse rakendamiseks

TPÜ sotsiaaltöö osakond on kahe aasta vältel pakkunud õpetajakoolituse üliõpilastele lisaeriala "Sotsiaaltöö koolis", mille tagasiside on olnud väga positiivne. Lastekaitse Liidu ettepanekul korraldati põhikooli õpetajatele 10 ainepunkti ulatuses koolitus *Sotsiaaltööst õpetajatele* (1998/1999). Sotsiaalpedagoogika ja lastekaitse alase koolituse idee pakkusid välja ka VI vabariiklikust lastekaitsekonverentsist (25.03.2001) osa võtnud õpetajad, arstid ja lastekaitsetöötajad. Sotsiaaltöö kongressil Pärnus, sektsioonis *Haridus ja hoolekanne* jäi kõlama vajadus haridus- ja sotsiaalsfääri koostöö parandamise järele.

Tänaseks on võetud vastu mitmed otsused, mis on seotud põhikoolihariduseta noortele kutseõppe korraldamisega ja õpilaskodude loomisega probleemsete perede lastele. Kõigi nende uute institutsioonide töötajail on vaja ka sotsiaaltöö (sotsiaalpedagoogika, lastekaitse) alast pädevust.

Sotsiaalpedagoogi või sotsiaaltöötajat vajatakse nii koolidesse kui ka koolide juurde loodud lasteabi- ja perekeskustesse. Sotsiaalpedagoogi-sotsiaaltöötaja vaateväljas on õpi- ja käitumisraskustega, tõrjutud ning puudustkannatavate perede, psüühikahäiretega vanemate ning teised erivajadusega lapsed. Vajaliku ettevalmistuse saanud asjatundja saab kaasa aidata koolikeskkonna kujunemisele õpilastele soodsamate arengutingimuste võimaldamise suunas.

Õppetöö viiakse läbi osakonda kuuluvate sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppetooli ja sotsiaalpedagoogika lektoraadi baasil. Magistriõpe toimub nädalavahetustel **tsükliõppena** loengute, seminaride ning iseseisva töö vormis. Iseseisva töö toetamiseks on sotsiaaltöö osakonnal olemas vajalik õppekirjandus ja paljundusmaterjal.

Sotsiaalpedagoogika ja lastekaitse magistriõppekava järgi saavad õppida bakalaureusekraadi või sellele vastava kvalifikatsiooniga õpetajad ning lastekaitsetöötajad. Dokumentide vastuvõtt toimub 26. juunist 6. juulini 2002 TPÜs. Vastuvõtukomisjonile esitatakse avaldus, mis vormistatakse kohapeal, haridust tõendava dokumendi ja akadeemilise õiendi kinnitatud koopia (kopia kinnitatakse kohapeal), kaks fotot mõõtmetega 4x5 cm ning pass. Täiendav informatsioon telefonil 6 409 491.

Ida-Viru maakonna töötute elanikkonna sotsiaalse mahajäämuse põhjustest

Evi Kruzman

Kiviõli Linnavalitsuse Sotsiaalabi ameti juhataja
M.S.W

Eesti majanduse edusammud on saavutatud kõrge sotsiaalse hinnaga. Pikaajalised sotsiaalprobleemid - tööpuudus, vaesus, narkomaania, kuritegevus - hakkavad üksteisega põimuma ja muudavad inimesi pikemas perspektiivis abituks, tõrjutuks ja ükskõikseks. Töö kaotanud inimesele teeb uue töö leidmise raskeks nii stress, oma võimete kahtlemine kui ka ümberõppeks valmisoleku puudumine. Teadmine, et "sa ei oska midagi" ja "sind pole kellelegi vaja", tekitab inimestes mahajäetustunde.

Eesti tööturupoliitika on seni olnud ühesugune kõigile ega ole arvestanud vanusest, rahvusest, soost või elukohast tulenevaid iseärasusi. Tööturupoliitika efektiivsuse suurendamiseks tuleks edaspidi lähtuda konkreetse grupi või regiooni vajadustest. Parim regionaalpoliitika on läbimõeldud hariduspoliitika ning töötahet ja -võimet taastav tööhõivepoliitika.

Tööturu suundumused

Paljud uue ajastu vastuolud – sh mahajäämuse ja marginaliseerumise oht - on tingitud eri valdkondades erineva kiiruse, ulatuse ja mõjuga toimuvatest muutustest. Eelkõige on mahajäämus seotud muutustega, mis toimuvad majanduses, tööturul ja hariduses.

- Nii tehnoloogia, majandus kui finantssüsteemid muutuvad ja "võrgustuvad" globaalselt väga kiiresti. (Reich, 1997; Martin, Schumann, 1996). Majanduse ümberstruktureerimine, automatiseerimine ja komputriseerimine vähendavad töökohti nii ühiskonna alumistel tasanditel (tööliskohad) kui ka keskmistel tasanditel (teenindava ja vaimse töö asendamine). Põhimõttelised muutused toimuvad kutse-, ameti- ja erialade struktuuris, aga ka nendega seotud identiteedis ja väärtustes.
- Sotsiaalse arengu ebahütlus, kapitali kasvav kontsentratsioon ja tugevad sotsiaalse polariseerumise tendentsid tekitavad ebavõrdsust kõigil tasanditel.
- Kuna ühiskond vananeb ja töökohtade arv väheneb, peab inimene õppima kogu elu vältel ja oskama eluga toime tulla ka töötuse perioodil. Oluliselt kasvab nii põhiteadmiste (formaalharidus) kui ka pideva enesetäiendamise tähtsus. Kaasajastamata teadmised, oskused ja arusaamad viivad sotsiaalse mahajäämuseni.
- Inimese tööle taaskandumine on seotud eelkõige tema sotsiaalsete oskustega nagu suhtlemisoskus ja suutlikkus kohaneda muutuvate nõudmistega, lisaks keelte valdamine ja laiapõhjalised teadmised.

Muutused töös ja nende tekitatud uutest vastuoludest hariduse ja töö vahel annavad tunnistust ka Eesti tööturu suundumused - tööhõive vähenemine, töötuse kasv, pikaajalise töötuse osatähtsuse suurenemine ja noorte tööpuudus.

Kiire erastamise tõttu on tänaseks enamik Eesti kasumit taotlevatest ettevõtetest eraomanduses. Tööhõive kiire restruktureerumisega on kaasnenud struktuurne tööpuudus. Esiteks tähendab struktuurne töötus, mis on iseloomulik Kirde- Eestile, et inimeste teadmised ja oskused ei vasta tööturu nõuetele. Teiseks on nõudlus tööjõu järele regiooniti erinev. Paraku ei ole tööjõud nii mobiilne, et paindlikult liikuda teise piirkonna vabadele töökohtadele. (Kruzman 1999, 17).

Regionaalpoliitika

Kui vaadata 2000. aasta riigieelarvelisi kulutusi ilma sotsiaalkindlustusameti ja haigekassata, torkab silma, et Harjumaa (põhiliselt Tallinna) arenguks suunatakse ligi 60% riigieelarvest. "Möödunud aastal tegi riik iga elaniku kohta kulutusi **12 733** krooni- see summa ei sisalda kulutusi pensionidele ja ravikindlustusele. Ida-Virumaal on riiklikud kulutused elaniku kohta 6211 krooni, millega see on Eesti maakondadest viimasel kohal." (Saar 2001). Tuleb tõdeda, et need arvud seletavad vägagi ilmekalt, miks kõik kipuvad Tallinna ning miks Ida-Virumaal probleemidest puudu ei tule. Eesti regionaalpoliitika on tugevalt Tallinna poole kaldu ning seega ebaõiglane, sest ei arvesta regioonide eripära ega vajadustega. Kui otsustati, et Tallinn-Narva rongiliiklus lõpeb Jõhvi linnaga, siis ei võetud arvesse umbes 75 000 inimese (kes elavad Jõhvi-Narvani) vajaduste ega arvamustega.

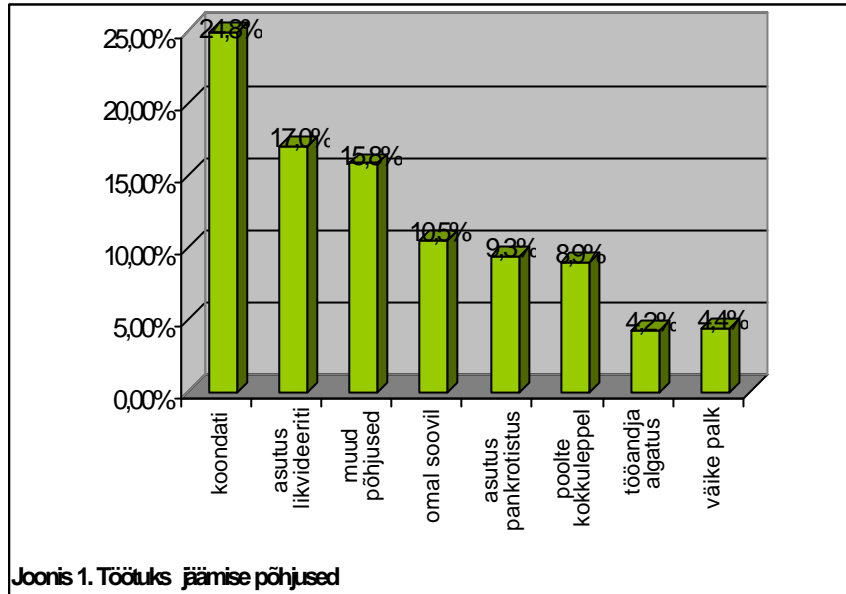
Küsitluses osalejad

Uurimuse **eesmärgiks** oli välja selgitada Ida-Virumaa töötute **sotsiaalse mahajäämuse põhjused**. Uurisid Ida-Virumaa töötuid viies suuremas linnas: Narvas, Sillamäel, Jõhvis, Kohtla-Järvel ja Kiviõlis. Küsitluses osales **495** inimest. Naised moodustasid uuritavatest 56,2% (278 inimest) ja mehed 43,8% (217 inimest). Võrdluseks: nimetatud linnade töötutest oli uurimuse läbiviimise ajal 51,8% naisi ja 48,2% mehi (autori arvutused toetuvad Ida-Virumaa Tööhõiveameti andmetele). Keskmise küsitletu oli 34,8 aastane, vene rahvusest, Eesti kodakondsuseta, keskeriharidusega, suhteliselt madala integratsioonivõimega, pikaajalise (rohkem kui aasta) töötus staatusel inimene.

Viimane töökoht ja töötuks jäämise põhjused

Suurem osa küsitluses osalenud naisi oli enne töötuks jäämist hõivatud tekstiilivabrikutes ja õmblejatena või tegelnud kaubanduse või teenindusega, mehed aga kaevandus- ning transporttöoga. Enamus vastajaid olid olnud lihttöölised, kes töötasid peamiselt kodulinna asutustes ja kelle tööstaaž oli vähemalt 10-14 aastat.

Uurides töötuks jäämise põhjusi, selgus, et kõige sagedamini olid küsitletavad kaotanud töö **koondamise** 24,8% (123) või asutuste **likvideerimise** 17,0% (84) tõttu. Kui siia lisada ka pankrotistunud asutuste töötajad 9,3%, siis on uuritavatest veidi üle poole **51,1%** kaotanud töö seoses majanduse ümberstruktureerimisega (vt joonis 1).



Murettekitav on asjaolu, et vaatamata suurele tööpuudusele on omal soovil töölt lahkunute protsent üsna kõrge. 1998. aasta uurimuses (Kruzman 1999,65) arvati, et omal soovil lahkumise põhjuseks on madal töötasu, 2001. aasta uuring aga näitab, et madal töötasu on töölt lahkumise põhjuseks ainult 4,4 % küsitletutest. 26,3% küsitlute lahkumine töölt *omal soovil* ja *muudel põhjustel* võib olla tingitud järgmistest asjaoludest:

- toimetulekutoetuse maksmise ajaline kestvus ei ole määratletud, seega pikaajalised töötud võivad toetust taotleda niikaua, kuni riik seda annab (SHS RT 2001,85,509)
- töötatakse suulisel kokkuleppel (ilma ametliku töölepinguta) ja samal ajal ollakse töötuna arvel
- töötutele ja nende peredele pakub omavalitsus mitmeid soodustusi (laste koolilõuna, lasteaiamaksu kompenseerimine jms), millest ei raatsita loobuda.

Toetused tekitavad töötutel õpitud abituse sündroomi. Siinkohal tasub märkida, et juba aastaid on tuhandete Ida-Virumaa perekondade ainukeseks ametlikuks sissetulekuallikaks laste- ja toimetulekutoetus. Sellele vaatamata ei märka sotsiaaltöötaja paljusid kodusid külastades, et pere majanduslik olukord oleks halvenenud. Moodne olme- ja kodutehnika, kallid riided, autod, euroremont, kinnisvara – seda kõike toimetulekutoetuse eest ei muretse. Kindlasti on aga ka palju peresid (eelkõige lapsi/last üksinda kasvatava emaga pered), kes tõepoolest elavad ainult toetustest.

Tööotsingud ja soovid

Uut töökohta otsitakse peamiselt tööhõiveameti kaudu. Soovitakse töötada teeninduses või kaubanduses, ehitus- ja transporttööl. Tööhõiveameti koolitustesse suhtutakse pessimistlikult, ei olda valmis aktiivselt töö- ja koolitusvõimalusi otsima. Kui oleks võimalus, siis soovitaks kursuste kaudu õppida müüja, kosmeetiku, arvutispetsialisti, raamatupidaja, ehitaja eriala.

Küsimusele: "Kes peaks lahendama Teie töötuse probleemi", vastati järgmiselt:

Mina ise – 42,2% (209)
Valitsus - 30,9% (153)
Tööhõiveamet- 12,1%(60)
Linnavalitsus, maavalitsus 9,9%(49)
Tuttavad- 3,8% (19)

209 töötut (42,2%) ehk alla poole töötutest on jõudnud arusaamiseni, et ainult nemad ise saavad lahendada oma probleeme, 53% vastanutest paneb aga vastutuse oma olukorra lahendamise eest riiklikele institutsioonidele – valitsusele, tööhõiveametile, maa- ja linnavalitsusele. 3,8% loodab leida tööd tuttavate abiga.

Töö leidmist takistavateks asjaoludeks nimetati nüüdisaegsete oskuste puudumist, vanust ja informatsiooni puudumist vabadest töökohtadest. Selgus, et CV-d ei oska koostada ega kasutada üle poole töötutest ning arvuti algõpet on saanud ainult 5,3%. Väljapääsuna töötusest nähakse eelkõige eesti keele omandamist või elukoha vahetust.

Töötutel paluti avaldada ka oma **suurim soov**. Ükski töötut ei jätnud sellele küsimusele vastamata. Muu hulgas kirjutati: "Sooviksin, et maailmas oleks rahu", "Töökoht kõikidele", "Et kustutataks kõikide töötute kommunaalvõlad", "Elada hästi", "Olla terve". "Elada pensionini", "Olla inimestele vajalik". Kõige enam oli soove, mis seotud töö leidmisega: "Leida tööd", "Leida hästi tasustatav töökoht", "Leida kindel töökoht", "Leida oma oskustele rakendust", "Tahan palju töötada ja hästi teenida", "Leida tööd ja koolitada lapsi".

Töötute sotsiaalne ja majanduslik olukord

Uurimusest selgus, et töötud peavad oma tõsisemaks probleemiks olmeprobleeme, seejärel ravikindlustuse puudumist ja muret laste tuleviku pärast. Rahanappuse tõttu saavad need pered lubada endale ainult hädavajalikku. 495 küsitletust 483 kirjutas, et neil jätkub raha vaid toidu ja riiete jaoks. Need perekonnad elavad vaesuses, ükskõik millise vaesuse mõõtmisvalemiga aluseks võtame. Elatustase, mille riik tagab inimestele, kes ise endaga toime ei tule, on tunduvalt madalam, kui toimetulekuks vaja. Toimetulekupiir tuleks ümber nimetada *vaesuspiiriks* ning toimetulektoetuse saajad *sissetulekuvaesteks*. Kui inimene ei saa osaleda talle normaalseks eluks vajalikes tegevustes, kui tal pole olmetingimusi, mida peab normaalseks ühiskond, kus ta elab, siis on järelikult tegemist **suhtelise ilmajätusega**. Suhteline ilmajätetus võib pidurdada sotsiaalset integratsiooni, sest viimane ei kajasta

ainult majanduslikku olukorda, vaid hõlmab kogu tsiviil- ja inimõiguste spektrit. Majandusliku olukorra hindamisel tuleb arvestada ka seda, ons inimesel võimalus saada haridust, tööd ja puhata ning osaleda poliitilises elus.

Järeldused:

1. Ida-Virumaa töötute sotsiaalse mahajäämuse põhjused on riigikeele mittevaldamine, tänapäeva nõuetele mittevastav haridus, turumajanduse põhitõdede mittemõistmine, regionaalne tõrjutus, töökohtade vähesus, madal palgatase, vähene individuaalne aktiivsus ja sotsiaalsete probleemide põimumisel tekkiv koosmõju.
2. Majanduse ümberstruktureerimine asetab Ida-Virumaa võrreldes teiste maakondadega ebavõrdsesse olukorda, väär regionaalpoliitika ei võimaldanud saada vajalikul hulgal ressursse töötuse probleemi lahendamiseks. Majandusministeeriumi ja Kaubandus-Tööstuskoja nõrk koostöö Ida-Virumaa omavalitsusjuhtidega ei ole võimaldanud tuua maakonda suuremaid ja pikemaajalisi investeeringuid.
3. Riiklik kutseharidussüsteem on aegunud ning vajab kiiremas korras reformimist. Vajalik on piirkondliku kutseõppeasutuste võrgu korrastamine ja ümberkvalifitseerimine erialadele, mis toodaksid rohkem teenindusega tegelevaid töötajaid ja võimaldaks sellesuunalist täiskasvanute täiend- ja ümberõpet. Elukestev õppimine peaks muutuma enesestmõistetavaks kõigile inimestele, ka neile, kel hetkel töökoht olemas.
4. Maakonna hariduspoliitika muutmine - seesuguste õppeainete sisseviimine vene koolidesse, mis võimaldaksid äratada ja arendada noortes nende isikupära, ettevõtlikkust ja läbilöögivõimet - aitaks pikemas perspektiivis vähendada noorte tööpuudust.
5. Maksuameti ja Töökaitseinspektsiooni liialt nõrk nii ettevõtete kui üksikisikute tulude kontroll võimaldab paljudel töötada ilma ametliku töölepinguta ja sellega suurendab kunstlikult töötute arvu.
6. Karmim keelenõuete täitmise kontroll avalikus teenistuses, omavalitsustes, teeninduses, kaubanduses, koolides jm Ida-Virumaal muudaks suhtumist eesti keele õppimisse ja aitaks seega kaasa tööpuuduse vähenemisele.
7. Kuna maakonna tööjõu kvaliteet ei vasta tööturu nõuetele ja Ida-Virumaa asukohta peetakse ebasoodsaks, on oluline kaasajastada tööjõu oskusi ning töötada välja majanduslike meetmete kompleks tööjõu mobiilsuse suurendamiseks.
8. Ida-Virumaa tööhõiveametite koolitusprogrammides tuleks kõigile töötutele ette näha personaalsete töötsemismeetodite õpetamine ja töötöingule julgustamine. Täiskasvanud inimest ei saa sundida õppima. Eelkõige tuleb aidata neid, kes seda tahavad ja suudavad, luues neile head õppimisvõimalused.
9. Töötute abiraha ja toimetulekutoetuse maksmine nõuab riigilt järjest suuremaid summasid, kuid probleemi see ei lahenda. Selle asemel tuleks rohkem tegelda töötute aktiveerimisega, nõustamisega ja sotsiaalse rehabiliteerimisega.

Kasutatud kirjandus:

Kruzman, E. (1999) . Töötus Kiviõlis XXI sajandi künnisel. Publitseerimata bakalaureusetöö. TPÜ. Tallinn: 17

Martin H-P , Schumann, H (1996); Reich, (1997). www.undp.ee/nhdr99/4.1.html

Saan, T. (2001). Eesti riigi regionaalpoliitika ehk Miks elu koondub Tallinna. Põhjarannik 18.08.2001.

Ida-Virumaa Tööhõiveameti projektid

Maie Metsalu

Ida-Virumaa Tööhõiveameti direktor

Eesti esimese riikliku tööhõive tegevuskava kiitis valitsus heaks 03.10.2000. Tegevuskavas nimetati prioriteetseteks riskigruppideks pikaajalisi töötuid, noori vanuses 16-24 ja puuetega inimesi. Ida-Virumaa Tööhõiveamet pööras 2001. aastal suuremat tähelepanu kahele nimetatud sihtgrupile - pikaajalistele töötutele ja noortele – ning taotles täiendavaid ressursse kahele nende sihtgruppide abistamiseks mõeldud projektile:

- *Ida-Viru maakonna noorte töötute reintegreerimine tööturule* (kestus september 2001 kuni aprill 2002) ja
- *Pikaajaliste töötute töölerakendamise toetamine läbi tööturukoolituse ja tööturu toetuse tööandjale* (kestus august 2001 kuni märts 2002).

Noorteprojekt

Noorteprojekti eesmärk oli suurema tähelepanu pööramine noorte tööhõive probleemide lahendamisele, töötuse tegelike põhjuste selgitamine ning koos noorte, tööhõiveameti, koolitajate ja tööandjatega paremate lahenduste leidmine noorte tööle rakendamiseks. Projekti sihtgrupiks valiti 40 noort vanuses 16-24 a., kellega hakati aktiivselt tegelema. Valitud neljakümnest noorest töötust 29-l ei olnud mingisugust varasemat töökogemust, 22-l oli vaid põhiharidus, kuna õpingud keskkoolis või kutsekoolis olid katkenud.

2001. aasta märtsis oli Ida-Virumaa Tööhõiveametisse pöördujaid **13 286**, neist noori **2258** (17%) ning pikaajalisi töötuid - üle 12 kuu arvel olijaid - **4251** (32%).

Noortele korraldati nii personaalseid vestlusi, nõustamist kui rühmakonsultatsioone. Projekti teostajate arvates tuleb pöörata suuremat tähelepanu kutsesuunitlusele: mõne noorega tuli mitu korda vestelda, enne kui ta üldse nõustus koolitusele tulema. Projekti toel läbis 10 noort elektri-gaasikeevitaja koolituse, neist kuus sooritas isegi eurosertifikaadi eksami; 10 noort sai müüjakoolituse ning 6 neist sooritas eesti keele tasemeeksami; 7 noort õppis üldehitustöölise, 7 müürsepa ning 6 elektriku eriala.

Lõpptulemusena rakendus tööle 25 noort, nendest 15 tööturutoetusega tööandjale. 4 noort ootab aprillis lubatud tööjärge ehituse alal.

Kohalikust lehest ja kohtumistest omavalitsuste esindajatega said paljud tööandjad infot ja pakkusid meeleldi tööpraktika kohti (AS Vont, OÜ Voka Masin, UÜ Svedo, Jõhvi Veemajandus, TÜ Narva Elektra). Töölepingud on sõlminud OÜ Prestone, AS Lenar, OÜ Taru Pluss, OÜ Ai Ritex jt.

Projekti puuduseks oli liiga lühike õppeperiood (3,5 kuud). Projektis osalenute hinnangul on vaja õppeperioodi pikendada, kuna kutsestandardite nõudmised on suurenenud.

Pikaajalised töötud

Pikaajaliste töötute projekti eesmärgiks oli saada ülevaade sellest sihtgrupist, pikaajalise töötuse põhjustest, inimeste suhtumisest töötegemisse, nende toimetulekuprobleemidest, soovidest täiendkoolitusele ja tulevikuootustest. Projektis tehti rõhuasetus motivatsiooni väljaselgitamisele: kas pikaajaline töötu soovib ja on võimeline muutma oma elustiili.

Pikaajaliste töötute projekti sihtgrupiks kujunes 75 töötut, neist 30 Narvast, 15 Kiviõlist, 20 Kohtla-Järvelt ja 10 maakonna valdadest. Rühma komplekteerimiseks tegeldi intensiivselt rohkem kui 130 inimesega. Osa pikaajalisi töötuid võttis ennast arvelt maha, kui konsultant hakkas neid tööhõiveametisse kutsuma ning suunama kutsenõustaja ja õppekonsultandi juurde. Siit võib järeldada, et neil inimestel oli varjatud töökoht olemas. Mitmed olid aga muutunud väga passiivseks, ei tahtnud tegelda individuaalse tegevuskavaga ega mõeldagi õpingutest. Muutus õnnestus saavutada juhul, kui inimene siiski nõustus koolitusele minema, ning sel juhul sooviti juba pikemat koolitust.

Pikaajaliste töötute projekti tööturukoolituses osales 34 inimest, Phare eesti keele kursustel osales 14 inimest, 20 on saanud tööd koos tööturutoetusega tööandjale, 24 rakendus tööle iseseisvalt või konsultandi abiga ja ühele pikaajalisele töötule eraldati 10 000 krooni ettevõtlusega alustamiseks.

Kokkuvõtteks

Ei riik, ettevõtjad, omavalitsused, kutsekoolid ega töötud eraldi võetuna ei suuda lahendada tööhõive probleeme maakonnas ega riigis. Selge on aga see, et tehes koostööd mitmel tasandil, otsides erinevaid lahendusi, on võimalik töötust vähendada.

Otsuste tegemisel on vaja paindlikkust, raha eraldamisel aga selget eesmärki. Ei ole ju mõtet koolitada inimesi, kui neil ei ole kohta, kus tööle asuda. Praegu on tööandjate hulgas muutunud populaarseks tööturutoetusega töökohad, mis on kasulikud nii töötutele kui tööandjatele: töötul on võimalus pärast koolitust täiustada oma tööoskusi ja tõestada enda vajalikkust tööandjale, tööandja saab aga talle tundmatut töötajat soodsatel tingimustel tööle palgata, tema võimeid hinnata ning soovi korral talle ka täiendavat palka maksta. Kuigi selle tööturuteenuse järele on suur nõudmine, ei saa Ida-Virumaa Tööhõiveamet tööturutoetuste lepinguid hetkel sõlmida finantside puudumise tõttu.

Projekt aitas kaasa pikaajaliste töötute ja noorte tööle rakendamisele. Tööhõiveameti konsultantide järjekindla tegutsemise tulemusena asusid nii noored kui pikaajalised töötud ametit õppima, mille järel otsiti neile ka tööturutoetusega töökohad. Töö kandis vilja, seda kogemust on võimalik ka edaspidi rakendada, kui saadakse raha juurde. Kui inimene ise ei saa töö leidmisega hakkama, peame teda selles aitama.

Elukvaliteet sõltub teenuste kättesaadavusest

Deiw Rahumägi

siseministeeriumi asekancler

Maailma Tervishoiuorganisatsioon (WHO) defineerib elukvaliteeti kui isiku hinnangut oma positsioonile elus, oma kultuuri ja väärtussüsteemi kontekstis, paigas, kus ta elab ja seoses tema eesmärkide, ootuste, elustandardi ning muredega.

Siinkohal vaatleksin elukvaliteeti territoriaalse haldussüsteemi vaatevinklist. Kas elukvaliteet on seotud omavalitsuste haldusterritoriaalsete ümberkorraldustega või on jutt ääremaastumisest puhtalt väide, millega on võimalik manipuleerida?

Siseministeerium uuris haldusterritoriaalse reformi ettevalmistamise käigus seoseid elukeskkonna ja omavalitsuse territooriumi suuruse vahel. Selleks tellis siseministeerium Eesti Elukvaliteedi Keskuselt uuringu, millest üks osa puudutas inimeste rahulolu oma sotsiaalse keskkonnaga. Uuring viidi läbi 2000. aasta sügisel kümnes maakonnas. Küsitluses osales 1017 inimest alates 18. eluaastast.

Võimuinstiitutsioonide mõju elule

Uuringust selgus, et inimesed tunnevad kõige paremini valitsuse, ministeeriumide ning riigikogu otsuseid ja arvestavad nendega. Vallavalitsuse ja vallavolikogu tegevus on inimeste jaoks tähtselt neljandal kohal. Kõige vähem teavad inimesed maakonna administratsiooni tegevusest. Järelkult avaldab keskvalitsus inimeste elule suuremat mõju kui kohalike omavalitsuste instiitutsioonid. Selleks võib olla mitu põhjust. Esiteks, riigikogus vastu võetud seadused ja valitsuse korraldused ning määrused reglementeerivad vallavolikogu ja vallavalitsuse tegevust nii rangelt, et need ei saagi vastu võtta inimestele eluliselt tähtsaid otsuseid. Näiteks toimetulekutoetuse määramisel on riik liiga üksikasjalikult ette kirjutanud toetuse määramise korra. Selles asjas võiks omavalitsusel olla suurem vabadus.

Teiseks põhjuseks võib olla asjaolu, et vallal pole küllalt finants- ja inimressursse kohaliku elu ja ka üksikisiku elu oluliselt mõjutavateks tegevusteks. Sellest võib järeldada, et keskvoim tahab väga rangelt ja konkreetselt piiritleda kohaliku elu korraldamist ja jätab vähe võimalusi elu korraldamiseks kohapeal. Maavalitsuse mõju inimese elule on kõige väiksem, kuna selle instiitutsiooni kokkupuude tavakodanikuga on küllalt harv. See tuleneb maavalitsuse funktsioonidest, mis ei puutu inimese igapäevaelu korraldusse.

Küsitlusest selgus, et nooremad ja aktiivsemad elanikud on kohalikest otsustest rohkem huvitatud, vanemad inimesed on aga kohalikest otsustest rohkem sõltuvad. Kõrgema sissetuleku, parema hariduse ja elukvaliteediga inimrühmad on valitsusinstiitutsioonide poolt rohkem mõjutatud ning nende inimeste huvi riigis toimuva vastu on suurem. Vallavalitsusega on kõige tugevamini seotud algharidusega isikud, kes vajavad igakülgselt sotsiaalset tuge. Need inimesed sõltuvad vallavolikogu otsustest, mis puudutavad nende tulevikku ja sotsiaalset käekäiku – sotsiaalabi ja -toetusi. Uuringust selgus, et maaelanikkonnast on 67 % mitmesuguste sotsiaaltoetuste saajad. Niisiis peaks kohalik omavalitsus väga põhjalikult läbi mõtlema ja välja töötama oma sotsiaalse infrastruktuuri ning teenuste võrgustiku, et nende inimeste elukvaliteet asjakohaste teenuste puudumise tõttu ei halveneks.

Omavalitsustes oleks vaja luua või tõhusamalt tööle rakendada hoolekande funktsioonidega institutsioone, mis on kooskõlas omavalitsuse arengukava ja hoolekandevõrgustikuga. Seesugused institutsioonid ei tarvitseks olla igas vallas eraldi, vaid võrgustik peaks hõlmama kogu maakonda, et see oleks aluseks kohalike omavalitsuste plaanipärasele ja uuringutel põhinevale koostööle.

Mille alusel vallavolikogud teevad oma otsused

Küsitluses tunti huvi, kas otsused peaksid lähtuma poliitilistest põhimõtetest või praktilistest võimalustest ja vajadustest. Enamus küsitletutest oli seisukohal, et vallavolikogu peaks otsuste tegemisel lähtuma praktilistest võimalustest ja vajadustest. Ainult väga kõrge elukvaliteediga isikud olid seisukohal, et otsustuste aluseks peaksid olema poliitilised seisukohad, kuid nemadki arvasid, et need põhimõtted peavad arvestama pragmaatilisi vajadusi.

Uuriti ka seda, kes peaks olema vallavolikogu saadik. 75 % vastanutest arvas, et volikogus peaks olema oma küla inimene. Põhjus, miks inimesed nii arvavad, on see, et otsuste tegija peaks tundma kohalikke olusid ja vajadusi. Teine põhjus on selles, et erakondadest ja poliitilistest põhimõtetest arusaamine on vähene. Uuringust selgust ka üks huvitav seos - mida suurem on territoorium, kus valimised toimuvad, seda rohkem eelistatakse kindlaid poliitilisi vaateid omavaid saadikuid. Maakonna keskustest kaugenedes väheneb märgatavalt erakondadesse kuuluvate isikute arv ja samas sagneb soov, et volikogus oleks "oma küla mees."

Et olla populaarne ja teha otsuseid, millega elanikud on rahul, peaksid vallavolikogus tehtavad otsused lähtuma kohalikest võimalustest ja vajadustest. Ühtlasi peaksid erakonnad laiendama oma tegevust ja selgitama oma vaateid ka maakonna keskustest kaugemal.

Riigi ja kohaliku omavalitsuse ning erateenuste võrdlus

Kõige suuremat rahulolu pakub inimestele eraõiguslik teenus, mille kvaliteet on tunduvalt kõrgem sellest, mida suudab pakkuda avalik-õiguslik sektor. Sellest tulenevalt võiks ka hoolekandeteenuseid rohkem üle anda erasektorile ja mittetulundusühingutele. Inimesed on kõige rohkem rahul järgmiste erasektori poolt pakutavate teenustega: interneti kasutamine, elektrienergiaga varustatus, kauplused, panga- ja kindlustusteenus, kirik, bensiinijaam, loomaarst, maamõõduteenus, olmeteenused (juuksur, õmbleja,), postiteenus, taksofonid, õigusabi ja notariteenus.

Uuringust selgus, et arvutioskus mõjus positiivselt kõigi vanuserühmade elukvaliteedile. Ligipääs arvutile oli 62 % küsitletutest. Siit võib järeldada, et arvutioskuse levik ja parem ligipääs internetile parandab kogu elanikkonna elukvaliteeti. Samas tähendab see, et inimesed peaksid saama internetist kätte kogu teabe selle kohta, milliseid sotsiaalseid teenuseid vallas pakutakse. Kuni selleni välja, et toimetulekutoetust võiks taotleda interneti kaudu. Siinkohal tuleb lisada, et arvuti kasutamine on tugevalt seotud leibkonna sissetuleku suurusega. Seda teades peaks riik ja kohalik omavalitsus organiseerima rohkem tasuta interneti ja arvuti kasutamise võimalusi. Uuringu põhjal võib öelda, et arvutioskuse keskmine tase langeb pöördvõrdeliselt kaugusega maakonna keskusest.

Rahulolu riigi ja omavalitsuse teenustega ja nende tarbimine

Inimeste hinnangul mõjutab nende elukvaliteeti kõige rohkem avalik kord omavalitsuse territooriumil, millele järgnevad elamu- ja kommunaalmajandus, ettevõtluse registreerimine ning lubade ja litsentside väljastamine, heakord, sotsiaalne infrastruktuur (hooldekodud ja sotsiaalmajad), informatsioon ja selle kättesaadavus ning elanikkonna teavitamine, inspeksioonid, jäätmemajandus, keskkonnakaitse, kohaliku elu korraldus, kohus, kool ja lasteaiad, kultuurimaja ja raamatukogu, loodushoid ja maavarade kasutamine, metsakorraldus, perekonnaseisuaktide registreerimine, politsei, päästeteenistus, riiklikud reformid (omandi-, maa-, elamu-, põllumajandusreform), sotsiaalabi (laste- ja toimetulekutoetused), sportimisvõimalused, teede ja tänavate korrashoid, territoriaalne planeerimine, muud toetused (põllumajandus ja ettevõtlus), veevarustus ja kanalisatsioon ning ühistransport.

Need on põhilised omavalitsuse ja riiklikud teenused, mida inimesed peavad tähtsaks oma elukvaliteedi hindamisel. See tähendab, et mida paremini loetletud teenused on korraldatud, seda paremini inimene ennast tunneb ja seda vähem mõtleb elukoha vahetamisele.

Uuringu üks põhilisemaid järeldusi on, et teenused ei pea asuma elukoha lähedal, tähtis on teenuse kättesaadavus, st selleks kuluv aeg aeg. Vanema põlvkonna inimesed oleksid rahul, kui soovitud teenuse kättesaamiseks ei kuluks üle 51 minuti. Nooremad oleksid rahul, kui saaksid vajaliku teenuste kätte 18 minutiga.

Üks teenuste osutaja omavalitsuse territooriumil on kohalik vallamaja. Rahulolu vallamajas pakutavate teenustega ja selle külastamissagedus on küllaltki vasturääkiv. Põhimõtteliselt külastavad vallavalitsust vanema põlvkonna inimesed, põhjuseks sotsiaaltoetuste ja -teenuste saamine. Üldises pingereas on vallavalitsus teenuste osutajana kuuendal kohal, mis tähendab, et vallavalitsuse külastamine on rohkem seotud sotsiaalteenuste pakkumisega, kui vallavalitsuse otseste muude funktsioonide täitmisega.

Omavalitsuse suurus pole määrava tähtsusega

Elukvaliteedi uuringu põhjal võib järeldada, et valla suurus pole tema elanike jaoks määrava tähtsusega. Hoopis olulisem on see, kuidas on korraldatud teenuste võrgustik ning kui ruttu ja millise kvaliteediga inimesed teenuse kätte saavad. Tähtsal kohal on ka teenustest informeerimine ja teabe levitamine. Kui haldusreformi puhul oli hirm, et vallad lähevad suureks, koolimajad ja sotsiaalasutused koondatakse keskustesse, siis uuringust järeldub, et teenuse asukoht pole inimestele sugugi nii oluline.

Näiteks võiks vallamaja asemel olla infopunkt, kust elanikud saavad teada, milliseid teenuseid on võimalik saada küla, valla ja maakonna tasandil. Esmatähtis sotsiaalteenus külas võiks olla päeva- või perekeskus, kus pensionärid ja pered saavad koos käia. Samuti peaksid külas tegutsema sotsiaalhooldajad, kes külastavad abivajajaid nende kodus. Järgmine tasand võiks olla hoolekandeesutus, kus teenindatakse inimesi, kes pole enam suutelised enda eest hoolt kandma ja on otsustanud elama asuda hooldekodusse. Puuetega inimestele mõeldud teenuseid, nt abivahenditega varustamine, võiks osutada maakonna tasandil. Nende arendamisega peaksid tegelema kõik omavalitsused, kes maakonna territooriumil paiknevad.

Lõpetuseks

Kohaliku omavalitsuse põhitegevus vastavalt seadustele on kohaliku elu korraldus. Selleks, et inimeste elukvaliteet paraneks, tuleb kohalikul omavalitsusel teha julgemaid ja rohkem tulevikku suunatud otsuseid. Selle tulemusena paraneks elukeskkond ning inimesed ei tahaks oma kodukohast lahkuda.

Kogemus

Hiiumaa Puuetega Inimeste Koda - selline, nagu Hiiumaale tarvis

*Hiiumaa Puuetega Inimeste Koda loodi 16. märtsil 1995. Erinevalt teistest maakondlikest puuetega inimeste kodadest ei ühenda see üksnes kindla puudega inimeste ühendusi, vaid kõiki kohalikke organisatsioone, kes puuetega inimestega tegelevad. Koja liikmeteks võivad olla ka üksikisikud. Hiiumaa Puuetega Inimeste Koda omapärast ja ettevõtmistest räägib selle tegevjuht **MALLE KOBIN**:*

Kui Eestis hakati asutama puuetega inimeste kodasid, sai üldiseks põhimõtteks, et erisuguste puuetega inimeste organisatsioonid peaksid maakonnas ühinema ühe katusorganisatsiooni alla. Kuna Hiiumaal on rahvast vähe ja elatakse hajusalt, oleks tähendanud see meeletut transpordikulu. Kui näiteks Käinas on viis diabeedihaiget inimest ja 50 kilomeetri kaugusel Kõrgesaares on kolm, kes siis sõidab nii kaugele, et vabatahtlikku tööd teha? Hiiumaa koda loodi nendest ühingutest, mis nii või teisiti olid seotud puuetega inimeste või lastega. Põhikirja järgi võivad meie koja liikmeteks olla ka üksikisikud. Oleme kuulnud etteheiteid: "Teie koda on valesti tehtud, see ei olegi õige koda!". Meie arvates pole suurt vahet, milline on koja struktuur, peaasi, et töö toimub ja puuetega inimestel on sellest abi. Meie koda loodi just sellisena, nagu Hiiumaale tarvis, et puuetega inimeste töö läheks käima.

Hiiumaal on vähe "aktiivseid hullu". Inimene, kes teeb sotsiaaltööd kolmandas sektoris, on ju heas mõttes aktiivne hull, kes muudkui teeb ja teeb. Võib olla suuremates linnas pole tarvis hullusti tööd teha, piisab, kui oled lihtsalt aktiivne. Väikestes kohtades on aga nii, et kui sa midagi ei tee, siis ka midagi ei toimu. Vaatamata sellele, et meid on nii vähe ja et meile eraldatakse suhteliselt vähe raha, teeme sama tööd, mida tehakse mujal. Kui Hiiumaal võetakse midagi sotsiaalvaldkonnas ette, peab töö olema hästi läbi mõeldud, me ei saa minna mütsiga lööma. Hiidlane mõtleb hulk aega, enne kui ta kodust välja tuleb. Ja kui ta tuleb, siis ei tohi me talle pettumust valmistada. Kui suure linna elanikule üritus ei meeldi, räägib ta sellest küll oma naabrinaisele, aga kaugemale jutt ei jõua. Kui meil üks üritus kukub läbi, siis teab seda kogu Hiiumaa. Tekib umbusaldus tegija vastu ja järgmisele üritusele ei tule keegi. Me ei saa oma inimesi valida: saar on merega piiratud. Kõik, mida meil tehakse, tehakse maksimaalse energiaga, et kohale tulnud inimesed saaks suure elamuse, läheksid rõõmsalt koju ja tahaksid järgmine kord jälle tulla.

Hea koostöö näide - Taani projekt

Üks õnnestunud ettevõtmisi, milles oleme viimasel ajal osalenud, on projekt "Toetatud töökohtade loomine puuetega noortele Eestis". Nimetame seda Taani projektiks, kuna just sealt tuli projekti idee ja taanlased aitasid ka projekti finantseerida. Kui meie Hiiumaa puuetega inimeste kojale tehti ettepanek projektis osaleda, ei olnud meil valikuvõimalust. Finantseerijate nõue oli, et selles projektis oleksid koostööpartneriteks avaliku, äri- ja mittetulundussektori esindajad. Nii hakkasidki koostööd tegema maavalitsus, ettevõtted ja Hiiumaa Puuetega Inimeste Koda. Projekti asus juhtima noor energiline sotsiaaltöötaja.

Kogemus

Projekt kestab juba kolmandat aastat ja selle tulemusena rakendati juba tööle 18 kerge vaimse puudega ja psüühikahäiretega noort inimest, 3 noort on töö ootel ja üks töötab tööttevõtu lepingu alusel. Koja ülesanneteks sai projekti tulemusena tööle saanud noorte vaba aja sisustamine ja igasuguste juriidiliste küsimuste lahendamine (nt vaidlused töölepingu tingimuste kohta vms). Viimast on õnneks väga vähe vaja läinud. Vaba aja tegevused ehitasime ümber rahvakalendri: tutvustame vanu rahvakombeid ja -mänge. Oleme pakkunud noortele ka võimalusi enesearendamiseks: psühholoog viis läbi suhtlemistreeningu. Kui tema esimesel külaskäigul olid noored kuidagi endasse sulgunud ning ei osanud oma mõtteid väljendada, siis aasta möödudes olid nad muutunud palju avatumaks. Tänu sellele, et Hiiumaal projekt nii hästi käivitus, rahastatakse nüüd puuetega noorte toetatud töökohtade loomise projekti viies Eesti maakonnas. Taanlased kutsusid Hiiumaa kolme sektori esindajaid ka rahvusvahelisse projekti "Kohalikud koostöövormid Euroopas". Hiiumaa esindab Eestit, veel osalevad projektis Iirimaa, Holland, Hispaania, Taani ja Saksamaa. Tulin hiljuti Kopenhaagenist. Tundsin seal, et Hiiumaa projekti tõstetakse esile: "Eestlased ei teagi, kui head tööd nad teevad", ütles Iirimaa esindaja. Arutasime omavahel, mis on siis meil sellist, mis teistele silma jäi: meie projekt toimib, ta on jätkusuutlik. Me ei lase lahkarvamustel segada projekti eesmärgi saavutamist - puuetega noorte tööle asumist. Loodame, et järgmisest aastast võtavad omavalitsused projekti funktsioonid üle ja need noored jäävad tööle.

Muid ettevõtmisi

Oleme korraldanud igal suvel kolmepäevaseid rehabilitatsioonilaagreid: üks on puuetega täiskasvanud inimestele, teine puuetega lastele ja nende pere liikmetele. Teist aastat on Hiiumaa Puuetega Inimeste Kojal puuetega inimeste pereliikmetele suunatud projekt, mis on saanud väga head tagasisidet. Kui me tahame abistada puuetega inimesi, siis ei tohi unustada ka nende peresid, sest tihti ei pääse oma raske puudega lähedase eest hoolitsevad pereliikmed üldse kodust välja, nad on ära kurnatud. Korraldame ka igasuguseid üritusi nii lastele kui täiskasvanutele. Üritustest võivad osa võtta kõik Hiiumaal elavad puuetega inimesed - pole tähtis, kas nad kuuluvad mingisugusesse organisatsiooni või mitte.

31.03.02. seisuga oli Hiiu maakonnas 1288 inimest, kellele oli määratud puude aste või töövõimetusprotsent 40 ja rohkem.

Hiiumaa Puuetega Inimeste Koda**kevad 2002**

Pühalepa arengupuuetega inimeste rühm

"Meelespea"

Hiiumaa Lastefond

Heatahteühing "Lootus"

Käina Päevakeskus

Hiiumaa Arengupuuetega Laste Tugiliit

Südametuba

Hiiumaa Perenõustamiskeskus

Hiiu Maavalitsuse Sotsiaal- ja tervishoiu osakond

Kõpu Internaatkool
Kärdla erivajadustega noorte "Oma klubi"
INVARU Hiiumaa filiaal
Kõrgesaare puuetega inimeste organisatsioon
"Vikerkaar"
Hiiumaa Diabeediselts
Hiiumaa Tuletõrjeühingu puuetega liikmete selts
Hiiumaa Vaegkuuljate Ühing
Üksikisikud

Kommentaar:

Hiiumaa Puuetega Inimeste Koda moodustati teistel alustel kui muud Eesti puuetega inimeste kojad. Hiiumaa Koda algorganisatsioonideks on lisaks kindla puudega inimesi ühendavatele seltsidele ka paljud teised maakonna juriidilised ja füüsilised isikud, kes kaitsevad puuetega inimeste huve. Meie maakonna koda toimib just nii nagu sobib meile ja rahuldab meie vajadusi. See on näide hiidlaste iseolemise ja tublidusest – vaatamata vähesele rahvaarvule ja rahanappusele toime tulla. Regionaalse eripäraga mittevastavad rahajaotamise valemid ja organisatsioonide ülesehituse skeemid ei anna hiidlastele teistega samaväärseid võrdseid võimalusi. Sellepärast on meie sooviks regionaalpoliitika igal tasandil. Otsime võimalusi suurtele mahtudele kehtestatud reegleid väikese saare oludele kohandada, kahjustamata seejuures teiste maakondade huve ning ootame koostööd, sallivust ja meiega arvestamist.

Aasa Saarna

Hiiu Maavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakonna
peaspetsialist juhataja kohustes

Puudega inimene tööturul - on see reaalne?

Reet Londo

Olen 34 aastane kaasasündinud füüsilise puudega inimene. Ma usun, et erinevalt paljudest teistest erivajadustega inimestest ei ole ma pidanud kogema võõristavat või halvustavat suhtumist endasse. Mind on peaaegu alati ümbritsenud positiivsed ja hoolivad inimesed.

Tööeluks ettevalmistuse sain õmbleja erialal spetsiaalselt puuetega inimestele mõeldud koolis. Ma ei unistanud lapsepõlves õmbleja elukutsest, kuid see oli ainus võimalus õppida mingit ametit, mis annaks väiksemadki eeldused leida tööd. Tegelikult alustasin oma karjääri laohoidjana. Töökoha sain tuttavate abil ja eestkostel. Sarnaselt mitmetele teistele tollastele töökaaslastele sattusin minagi koondamislainesse, mistõttu tuli tegeleda töökoha otsimisega ajalehekuulutuse kaudu. Aastase kodusolemise ajal otsisin erialast (õmbleja) tööd. Mitmed tööpakkumised ei olnud mulle sobivad, kuid ühel juhul kadus vakantne koht kohe pärast minu tööintervjuule ilmumist. Lõpuks leidsin sobiva pakkumise ühes Tallinna haiglas, kus töötasin kuus aastat pesuparandajana. Mitmete asjaolude kokkusattumise tõttu lõpetasin töösuhte omal soovil. Otsisin uusi võimalusi pealinnas, kuid edutult.

Tänaseks olen juba üle aasta elanud Hiiumaal. Minu elama asumist Hiiumaale mõjutasid ühe tegurina ka kuuldused Hiiumaal toimivast projektist "Toetatud töökohtade loomine puuetega noortele Eestis", mis tegeles ja tegeleb praegugi puuetega inimeste tööle aitamisega toetatud töökohtadele. Siiski olin valmis selleks, et võin töötuks jääda. Minu jaoks on töötamine väga oluline, kuna see annab mulle avaramad võimalused iseseisvaks eluks. Tänu projektimeeskonna abile sain toetatud tööle juba kuu aega pärast Hiiumaale elama asumist. Töötan 0,5 koormusega, mis on minu tervist arvestades kõige sobivam. Minu töökoht AS Dagotar'is on kohandatud just puuetega inimeste vajadusi silmas pidades. Erinevalt suurest tootmistehhist, kus töötab korraga üle poolesaja inimese ning tootmismüra on kõrvulukustav, on minu töökoht koos 6 teise puudega inimesega eraldi ruumis, kuhu ei kosta suure tehhi müra. Me oleme projekti raames tähtajatu töölepinguga AS Dagotar'is toetatud tööl ja meil on normaalsed suhted teiste asutuses töötavate inimestega.

Meie "brigaadi" kuuluvad mitut laadi puuetega inimesed. Sellest tulenevalt on meie valulävi erinev ja üldse mitte pahatahtlikkusest või sihilikkusest võib aeg-ajalt tekkida omavahelisi arusaamatusi. Nende leevendamiseks on meil tugiisik, kelleks on pikaajalise tööstaazhiga pr Eve Kark. Tema jagab meile ka tööülesanded ning aitab lahendada töö korraldamisega seotud probleeme. Lisaks temale on projektis osalevatel puuetega inimestel võimalik pöörduda oma isikliku konsultandi poole.

Selliseid projekte nagu meie oma peaks Eestis rohkem olema, sest see on üks võimalik viis toetada puuetega inimesi, kellel endal on raske tööd leida.

Sotsiaaltöötaja: "Probleemide džungel on minu jaoks väljakutse"¹

Riina Kiik

Tartu Ülikooli sotsiaalpoliitika õppetooli lektor

Arne Grønningsæter

FAFO teadur

Tartu Ülikooli sotsiaalpoliitika õppetool ja FAFO (*Institute for Labour and Social research- Töö- ja sotsiaaluuringute instituut*) teevad koostööd juba 90-ndate aastate algusest. 1998. a. alustati neljaaastast koostööprojekti "*Sotsiaalpoliitika ja sotsiaalne tõrjutus Balti riikides*" (*Social policy and social exclusion in the Baltic Countries*). Käesoleva aasta märtsi alguses peeti Pärnus. projekti lõpuseminar

Sotsiaaltöötajad Lätis, Eestis ja Norras

Projekti üheks alaprojektiks oli kolme maa sotsiaaltöötajate rolli võrdlus. Sooviti teada saada, kuidas sotsiaaltöötajad ise hindavad oma olukorda muutavas ühiskonnas. Eesti ja Läti on viimase kümne aasta jooksul teinud suuri edusamme sotsiaaltöötaja professioni arendamisel. Norras seevastu on toimunud suured muutused avalikus sektoris, mis on mõjutanud sotsiaaltöötajate olukorda. Kolme riigi hoolekandes on palju sarnast: abi andmisel lähtutakse universaalsuse printsiibist, hoolekandeteenuste pakkujaks on kohalik omavalitsus. Loomulikult on suuri erinevusi Norra ja Balti riikide sotsiaaltöö vahel, kuid ülaltoodud põhimõtted on sarnased (Grønningsæter, 2001).

Võrdleva käsituse saamiseks intervjueriti 2001. aasta kevadel kõigis kolmes riigis fookusgrupe. Intervjuudes arutleti järgmistel teemadel:

- 1) hoolekande eesmärk ja sisu
- 2) abivajajate rühmad
- 3) erinevate organisatsioonide omavaheline koostöövõrgustik

Eestis viidi läbi fookusgruupiintervjuud Pärnumaa ja Jõgevamaa sotsiaaltöötajatega. Lisaks intervjueriti Lätis ja Eestis nii riigi, maakonna kui ka kohaliku omavalitsuse sotsiaalvaldkonna eksperte.

Hoolekande eesmärk ja sisu

Kõigi kolme maa hoolekandeseadused on eesmärgiks seadnud inimõiguste järgimise, isiku vastutuse enda toimetuleku eest ning abi andmise kohustuse, kui toimetuleku võimalused pole piisavad. Tegemist on nn raamseadustega, mis võimaldavad mitmesuguseid lähenemisviise vastavalt olukorrale. Ühine oli põhimõte, et kliendi olukorda tuleb vaadelda terviklikult. Ühine oli ka hoolekande eesmärk: ennetada perekondade ja üksikisikute rasket olukorda, pakkudes neile toetust ja abi.

¹ Tsitaat intervjuust sotsiaaltöötajaga

Fookusgrupe intervjuerides tuli aga välja, et sotsiaaltöötajatel on raske täita paljusid seaduse sätteid osalt rahapuuduse, osalt aga seaduse ebatäpsuse tõttu. Sotsiaaltöötajatel on võimalus tegeleda ainult kriisi leevendamise, ennetavaks tegevuseks ei jää aega. Läti ja Eesti sotsiaaltöötajad rõhutasid, et nad sooviksid meelsasti rohkem tegeleda nõustamise ja sotsiaalse toetuse pakkumisega, mitte ainult toimetulekutoetuse maksmisega.

"Need võimalused, mis seaduse raames on olemas, on suunatud ennekõike riskigruppide probleemide lahendamisele. See on väga stigmatiseeriv ja sarnaneb vaesusabiga. 90-ndate alguses oli see ehk rohkem aktsepteeritav kui nüüd. Samas ei osanud me ette kujutada, et saame hulga inimesi, kes sõltuvad toimetulekutoetusest ja seda nii pikka aega." (intervjueritav Eestist)

On inimesi, kes kasutavad süsteemi oma huvides ära. See on pärandus vanadest aegadest, kus oli võimalik ainult võtta, ilma ise midagi vastu andmata:

"Me peame mineviku vigu parandama, ei saa kogu aega anda ja anda... Olukorda saab muuta vaid siis, kui inimesed ise muutuvad osavõtlikuks ja neil tekib soov ka omalt poolt midagi anda, mitte ainult saada." (intervjueritav Lätist)

Ka Norra sotsiaaltöötajad nimetasid hoolekande eesmärgina abivajajate iseseisva toimetuleku tagamist. Samas aga panid nad oma vastustes suuremat rõhku ennetustööle ja selle tähtsusele eri sihtrühmades:

"Meie uus seadus on parem, seal on alaeesmärgid ja üks neist on inimese elukvaliteedi parandamine: võimaldada inimesele täisväärtuslik elu tema enda jõupingutuste abiga." (intervjueritav Norrast)

Abivajajate rühmad

Hoolekanne on mõeldud kõigile, kuid programmide ja poliitiliste otsuste kaudu püütakse aidata ikkagi kindlaid sihtrühmi. Kõigi kolme maa sotsiaalpoliitikas on esiplaanil lastega perekonnad. Prioriteetsete sihtrühmade valikul hinnatakse kõigepealt abivajadust ehk millised inimesed vajavad kõige rohkem abi ja kes on kõige vaesemad.

Kui Eestis ja Lätis nimetati hoolekande sihtrühmadena eelkõige eakaid, üksikemaga peresid ja töötuid, siis Norras sisserändajaid ja nn multiprobleemseid kliente, kellel on sageli psühhiaatrilised probleemid ja narkootikumide või alkoholisõltuvus. See ei tähenda muidugi, et Norra sotsiaaltöötajad ei väärtustaks piisavalt lapsi ja eakaid. Nende olukord on lihtsalt Norras tunduvalt parem kahe eelpoolnimetatud rühmaga võrreldes.

Erinevate organisatsioonide omavaheline koostöövõrgustik

Vaatamata sellele, et seadus on üks, võivad lahendused kohalikus omavalitsuses olla väga erisugused, seda nii Eestis, Lätis kui ka Norras. Sotsiaaltöötajatelt oodatakse koostööd nii makro- kui mikrotasandil. Eesti ja Läti, vähemal määral Norra sotsiaaltöötajate puhul selgus tõsiasi, et isiklikud kontaktid on koostöö arendamisel olulisemad kui kontaktid ametiasutuste vahel. Samas nägid eestlased ja lätlased koostööoskuste rakerdamise võimalusi konkreetsete juhtumite lahendamises, mitte niivõrd kogukonnatöös. Norralaste vastustes eelistati aga just viimast. Nii mõnigi Läti ja Eesti sotsiaaltöötaja arvas, et konkreetse kliendi juhtumiga on lihtsam tegelda, kui terve kogukonnaga või erinevate institutsioonidega. Kolleegide toetust ja abi hindasid kõik intervjueritavad, oluliseks peeti võrgustikutööd.

"Lausa lust on omada hästi toimivat võrgustikku." (intervjueritav Lätist)

Samas tegi sotsiaaltöötajaid murelikuks vastutuse küsimus. Sageli on nii, et keegi ei taha vastutada, probleemi püütakse oma töölaualt ära saada, aga alati pole see võimalik.

"... kraavi pervel on surnud inimene. Polnud kedagi, kes teda oleks ära viinud - ei politsei, päästeteenistus ega isegi mitte kiirabi. Nii ma siis võtsin oma auto ja viisin selle surnukeha kuhu vaja, teelt ära." (intervjueritav Eestist).

Vastutuse ja usalduse küsimus oli päevakorral ka norralaste intervjuudes. Seal oodatakse sotsiaaltöötajalt eelkõige koostöö koordineerimist. Samas takerdub koostöö erinevate arusaamade taha kliendi heaolust ja asutuse või institutsiooni kultuurist.

"... võib-olla me ei usalda üksteist või on meil suuremad ootused üksteise suhtes, kui see reaalses elus võimalik." (intervjueritav Norrast).

Kokkuvõtteks

Intervjuude põhjal võib öelda, et Norra sotsiaaltöötajad on spetsialiseerunud eeskätt tööle kindla sihtrühmaga. Seevastu Lätis ja Eestis on omavalitsuses sageli vaid üks sotsiaaltöötaja, kellel tuleb tegelda kõigi abivajajatega. See on tingitud ennekõike omavalitsuste väiksusest ning osalt ka sotsiaaltöötajate ametikohtade vähesusest.

Rahapuudus oli probleemiks Läti ja Eesti sotsiaaltöötajatele. Tahtmine teha on, kuid puuduvad finantsid. Norralased mainisid, et nendel rahast puudu ei tule, pigem on küsimus selles, kuidas seda otstarbekamalt kasutada. Norras läheb suurem osa hoolekanderahast inimeste elukvaliteedi tagamiseks ennetava töö kaudu, Eestis ja Lätis jääb raha ennetava töö tarvis napiks.

Norras sotsiaaltöötajaid usaldatakse, sageli on nemad koostöö koordineerijad. Nende erialane ettevalmistus võimaldab hinnata olukorda terviklikult. Eesti ja Läti sotsiaaltöötajad pidid tõdema, et neid veel ei usaldata ega saada aru, kes see sotsiaaltöötaja on ning mida ta teeb.

Lõpetuseks sai intervjueeritavatelt küsitud, miks nad seda ühiskonnas madalalt hinnatud ja madalapalgalist tööd teevad. Vastati järgmiselt:

"Sotsiaaltöö on põnev, huvitav ja juhtub palju"

"Ükski päev pole sarnane, see köidab"

"Mulle meeldib kontakt inimestega, probleemide džungel on minu jaoks väljakutse"

Kasutatud kirjandus:

Grønningsæter, A. (2001) *Sosialarbeidere i Baltikum og Norden*. Paper for FORSA symposium. 22.-24.11. Oslo.

Kuidas luua kohalik ohvriabivõrgustik

Ester Liinak

EELK Kriminaaltöö Keskus
Tallinna Pedagoogilise Seminari üliõpilane

Tarmo Oidekivi

Pärnu Linnavalitsuse sotsiaalosakonna lastekaitsespetsialist
Tartu Ülikooli sotsiaaltöö magistrant

Eesti sotsiaaltöös on üha rohkem hakatud rääkima kuriteoohvritest ja nende abistamisest. On käivitatud riiklik ohvriabi programm, mis peaks laienema kohalikesse omavalitsustesse. Parim viis, kuidas tagada abi kuriteoohvrile, on moodustada kohalik ohvriabivõrgustik (vt www.sm.ee/ohvriabi).

Kuriteoohvrite arvu kindlakstegemine on raske. 2001. aastal registreeris politsei ligi 60 tuhat kuritegu. Avatud Ühiskonna Instituudi vägivallauuringu andmetel on vägivalla ohvrite arv ligi 300 tuhat. Tuleb silmas pidada ka seda, et igal kuriteol on otsese ohvri kõrval ka kaudsed ohvrid – perekonnaliikmed, tuttavad, pealtnägijad jt.

Ohvriabi eesmärk

Ohver on inimene, kes on kannatanud hooletu või halva kohtlemise, füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalla all – inimene, kellele on põhjustanud kannatusi teine isik, isikute grupp või organisatsioon sõltumata sellest, kas kahju tekitaja on tulnud avalikuks ja kas tema vastu on algatatud kriminaalasi.

ÜRO käsiraamat ohvri õigustest (*UN Handbook on Justice for Victims*, 1999) väidab, et "Ohvri vajaduste käsitlemise üheks tõhusaks viisiks on programmide koostamine, mis tagavad sotsiaalse, psühholoogilise, emotsionaalse ja rahalise abi ning abistavad ohvrit asjaajamisel kriminaalõigussüsteemis ja sotsiaalsetes institutsioonides". Seega, ÜRO käsiraamatu järgi, on ohvriabi üldisemaks eesmärgiks aidata ohvril toime tulla emotsionaalse traumaga, toetades teda nendes protsessides, mis aitavad tal parandada elukvaliteeti pärast kuriteoohvriks osutumist (kriminaalõigusprotsessis osalemine, toimetuleku ja tervenemise soodustamine, õigustest ja võimalustest informeerimine, teise trauma vältimine).

Kohalik ohvriabivõrgustik

Sotsiaaltöö eri valdkondades on viimastel aastatel järjest enam hakatud kasutama võrgustikutööd. Võrgustikutöö on eriti oluline seal, kus kliendi probleeme ei ole võimalik tulemuslikult lahendada ühe organisatsiooni/ametkonna ressursidega. Käesolevas artiklis käsitletakse võrgustikutööd kui eri ametkondade ja organisatsioonide ühist tegutsemist selle nimel, et taastada või parandada ohvri elukvaliteeti.

Ohvriabi

Sotsiaalministeerium on küll seadnud eesmärgiks toimiva ohvriabisüsteemi kujundamise aastaks 2010, kuid samas ei ole plaanis rajada spetsiaalseid ohvriabistruktuure. Kasutatakse olemasolevate abistajate teadmisi, oskusi ja pädevust. Kohaliku omavalitsuse ohvriabivõrgustiku arendamise eesmärgiks on võimalikult täpselt määratleda need organisatsioonid ja inimesed, keda saab kasutada abi osutamiseks kuriteohvrile. Kohaliku ohvriabivõrgustiku loomisel tuleb esmalt kindlaks teha olukord ja ressursid: missugune on konkreetse omavalitsuse territooriumil kuritegevuse üldine seis, mis liiki kuritegusid toime pannakse ja missugused on sellest tulenevalt ohvrite vajadused, milliseid ressursse saab kasutada ohvri huvides. Ohvriabivõrgustiku ressursiks on organisatsioonid, kes rakendavad oma töötajaid, oskusteavet, tehnilisi vahendeid ja finantse kuriteohvrite otseseks või kaudseks toetamiseks. Oluliseks tuleb pidada vabatahtlike organisatsioonide panust, eriti vabatahtlikkuse alusel tegutsevate tugiisikute värbamist ja koolitamist, vabatahtlike tegutsemist tööjuhendajatena.

Võrgustikus osalejad

Kohaliku omavalitsuse ohvriabivõrgustikku võiks kaasata järgmisi osalisi:

- Päästeamet
- Politsei
- Kiirabi
- Sotsiaaltöötajad
- Psühholoogid
- Pedagoogid
- Psühhiaatrid
- Meditsiiniline personal
- Omavalitsuse kriisikomisjon
- Kogudused
- Õigusabi
- Mittetulundusühendused, mis on oma kontseptsiooni kohaselt ohvriabiga seotud
- Vabatahtlikud tugiisikud
- Muud vajalikud üksused

Kõigi osaliste tegevust peaks koordineerima ohvriabitöötaja. Võrgustiku osapooled võivad suhelda omavahel ka ilma koordinaatorita. Igal osapoolel peaksid olema teistega kontaktid ning ta peaks olema teadlik, kes ühes või teises süsteemis ohvriabiga tegeleb. Töö võrgustikuga ei nõua suuri rahalisi investeeringuid. Võrgustikutöö tõhustamiseks võib raha olemasolu korral kirjastada teabematerjale, korraldada koolitusi, teabepäevi jms.

Ohvriabi tasandid

Kohaliku omavalitsuse ohvriabivõrgustikku edasi arendades võib jagada võrgustiku võimalikud osalised kolme rühma, arvestades abi kättesaadavust ohvrile ja kõigile, kes kuuluvad ohvriabi süsteemi. Jaotuse aluseks on abi intensiivsus. Iga järgnev tasand lisandub eelmisele:

- **Esmane abi** on sisuliselt kriisiabi. Võrgustikku kuuluvad institutsioonid ja isikud, kes pakuvad ohvrile ja tema lähedastele esmast ning kõige kiiremat abi. Kohalikus omavalitsuses võiks olla oluliste institutsioonide vabatahtlikest töötajatest moodustatud nn häirekeskus, kes korraldaks ööpäevast valvet. Viivitamatu kriisiabi on vajalik, et ära hoida tüsistuste tekkimist ohvril ja kaudselt kannatada saanud inimestel. Esmase abi andjad on politsei, päästeamet, sotsiaaltöötajad, kiirabi, psühholoogid ja psühhiaatrid.
- **Teisene abi** kujutab endast otsest toetamist ning edasist abi pärast akuutse kriisi leevendamist. See võib kesta pikka aega. Abi peab olema piisav, kuid ei tohi olla ka ülepakutud. Tuleb püüda säilitada ohvri ja tema süsteemi võime iseseisvalt toime tulla. Teisese abi juures on oluline abi andmise intensiivsus, kestvus ja vorm. Lisaks esmase abi süsteemile võiksid olla ohvriabivõrgustikku kaasatud ka kogudused, materiaalselt abi pakuvad süsteemid, lähedased, õpisüsteemid, õigusabi, kolmanda sektori organisatsioonid.
- **Ennetava tööga** peaksid tegelema kõik ohvriabiga tegelevad institutsioonid. Võrgustikku võiksid kuuluda eespool nimetatud osaliste kõrval noorsoo-organisatsioonid, omavalitsus, naabrivalve, meedia jt.

Lugejal võib tekkida küsimus – mis saab siis, kui kõiki nimetatud osalisi pole kohapeal lihtsalt saada? Pole tähtis, et süsteemi kõik osapooled oleksid kohe olemas. Tuleb luua selline ohvriabisüsteem, mis aitaks ohvril kriisist välja tulla ning taastada tavaline elurütm. See eeldab pidevat infovahetust ja organisatsioonide koostööd, kes võiksid pakkuda abi ohvrile, olgu see siis esmane või teisene abi. Töös kuriteoohvritega on üheks olulisemaks nõudeks ohvri privaatsuse tagamine. Kuriteoohvritele abi pakuvad organisatsioonid on kohustatud hoidma konfidentsiaalsena informatsiooni, mida nad on saanud kas kuriteoohvri käest või ohvri kohta.

Kriminaalhoolduse tulemuste hindamisest

Kersti Kask

TÜ magistrant

Tallinna Linnakohtu Mustamäe kriminaalhooldusosakonna juhataja

2001. aasta kevadel moodustati justiitsministeeriumi juurde kriminaalhooldajatest, osakondade juhatajatest ning ministeeriumi töötajatest tööriühm, kelle ülesanne on välja töötada kriminaalhoolduse teenuste kirjeldus ja standardid.

Milleks on vaja kriminaalhooldusteenuste kirjeldusi:

- annavad aluse ressursside (materiaalsed, inimressurss jne) taotlemiseks ning tegevuse laiendamise kavandamiseks
- annavad aluse ametnike tööpanuse võrdlemiseks, kriteeriumid ametnike tunnustamiseks
- ametnike tööd saab täpsemalt piiritleda. See hoiab ära üliinnuka ametniku läbipõlemise ja ületöötamise ning võimaldab korrale kutsuda laisa või hoolimatu ametniku
- annavad ühiskonnale parema ülevaate sellest, mida võib kriminaalhoolduselt loota
- annavad aluse otsustamiseks süsteemi juhtidele kriminaalhooldust puudutavates küsimustes.
- äsja tööle asunud ametnikel on kergem saada ülevaadet oma tööülesannetest. (Praegu tuleb tutvuda mitme seaduse ning juhendiga)

Rahandusministeeriumi poolt algatatud avaliku sektori teenuste kirjeldamine, mille väljundiks on töö hindamine, sai alguse 2001. aasta alguses.

Tulemuste hindamise vajadus on tingitud avaliku sektori kiirest ning laiahaardelisest arengust. Seoses kiirete muutustega (loe: arenguga) on tekkinud laiemale üldsusel, aga ka võimalikel koostööpartneritel teadmiste puudujääk. Mitmes avaliku sektori harus on toimumas muutused – sisulised ja struktuursed reformid.

Hindamistulemustest on huvitatud nii ühiskond, rahastajad kui ka praktikud.

Sotsiaaltöö hindamise ajaloost

Riikides, kus kriminaalhooldus on 100 aastat vana, st sama vana kui sotsiaaltöö, on kriminaalhooldus läbi teinud ka kõik sotsiaaltöös toimunud muutused töö hindamise osas.

60-ndail aastail tehti esimesi katseid sotsiaaltöö hindamiseks. 70-ndatel kujunes oluliseks nõustamisprotsesside monitoring, millega hinnati sotsiaaltöö mõju ja tulemusi, keskendudes eeskätt protsessi dünaamikale. 70-ndate ja 80-ndate vahetusel püüti juba jõuda kõiki asjast huvitatud osapooli rahuldavate meetodikateni (osapoolteks klient, nõustaja/sotsiaaltöötaja, rahastaja ja ühiskond). 80-90-ndatel valitses sotsiaaltöös hindamismeetodite paljus. Kahjuks olid vähesed võimelised kasutama erinevaid meetodeid komplekselt. Praegu õpetatakse enamuses kõrgkoolides sotsiaaltöö hindamist eraldi õppeainena, kuna hindamine on kujunemas üheks sotsiaaltöö dimensiooniks.

Sotsiaaltöö hindamise põhimõtted, mudelid ja meetodika

1) Ühiskonna ja rahastajate huvidest lähtuvad mudelid:

- *feministliku mudeli* eesmärk on hinnata muutusi rõhutatud vähemuste suhetes. Tulemusena pakutakse välja soovitavaid tegevusi ebavõrdsuse vähendamiseks. Nimetatud mudel teenib eeskätt poliitikute ja kõrgete ametnike huve, andes vajaliku aluse teenustevõrgu ülesehituseks
- *protsessikeskse mudeli* puhul hinnatakse konkreetset programmi või organisatsiooni, et anda rahastajale infot programmi toimimise efektiivsuse kohta
- *otsustamiskeskse mudeli* eesmärk on anda infot arengut soosivate otsuste tegemiseks organisatsioonis või projektis
- *majandusliku mudeli* keskne mõiste on efektiivsus (näiteks kulutused ühe statistilise kliendi kohta)

2) Nõustajast ja/või kliendist lähtuvad mudelid:

- *tagasisidekeskne mudel* peab tähtsaks hindamisprotsessi tundlikkust. Kaasab hindamisse sotsiaaltöötaja, kliendi, koostööpartnerid. Hindaja kogub oma info vestlustest ja küsitlustest, püüab aru saada huvigruppide probleemidest ning leida varjatud valupunkte.
- *tulemuskeskne mudel* kasutab peamise meetodina kliendi karakteristikute hindamist nõustamisprotsessi dünaamikas. Pearõhk on kliendil ning eesmärgiks tavaliselt teenuste kvaliteedi parandamine.
- *eesmärgikeskse mudeli* puhul hindajad vaatavad, kas püstitatud eesmärgid on saavutatud. Keeruliseks muudab selle mudeli kasutamise eesmärkide puudulik sõnastamisoskus. Oluline on loogiliste seoste olemasolu eesmärkide ja tegevuste vahel.

Erinevate mudelite hindamisel kasutatakse kas kvantitatiivseid või kvalitatiivseid hindamismeetodeid. Kõige täielikum, kuid ka kõige kallim on pluralistlik hindamisviis, mis ühendab endas nii kvantitatiivseid kui kvalitatiivseid meetmeid ning kombineerib erinevaid mudeleid omavahel. Pluralistliku hindamisviisi korral on haaratud enamik huvigruppe ning hindamine toimub nii organisatsiooni või protsessi sees kui ka kõrvaltvaataja positsioonilt.

Tagasi kriminaalhoolduse juurde

Igal avaliku sektori harul tuleb valida endale kas üks või mitu sobivat hindamismudelit, näidates ära ka hindamise täpse meetodika ja määratledes vajadused, mis nõuavad hindamise läbiviimist. Esimese sammuna tuleb kirjeldada teenused, näidates ära ka teenuste standardid. Seejärel tuleb täpselt sõnastada hindamise eesmärk ning huvigrupp.

Oluline on tagada teenuse efektiivsuse hindamine, kusjuures eristatakse protsessisest ja -välist hindamist. Protsessisese hindamise korral: 1) kliendikeskses hindamises osalevad klient ja kriminaalhooldusametnik; 2) ametnikukeskse hindamise korral hindavad ametnik ja osakonna juhataja, vaadeldes esmajoones teenust kui protsessi.

Protsessiväline hindamine: 1) organisatsiooni/ süsteemi vaatenurgast hindab ministeerium; 2) ühiskonna seisukohalt lähtuvaks hindamiseks tuleb tellida uuriv hindamine sõltumatult teadusasutuselt.

Teenuste kvaliteet

Kriminaalhooldusteenuse kirjeldamisega tegelev töörühm sai 2001. aasta detsembriks valmis põhiteenuste kirjeldused esialgsel kujul. Seejärel mõistsid töörühmas osalevad kriminaalhoolduspraktikud, et standardiseerimise ja kvaliteedijuhtimise alastest teadmistest jääb vajaka. Jaanuaris läbiti ühepäevane koolitus, mille tulemusena omandati algteadmised protsessi kirjeldamiseks vajaliku graafilise keele osas. Töö jätkub teenusekirjeldamise graafilise kujutamise suunas, mis tagaks skeemi näol ülevaate kriminaalhooldusest kui tervikprotsessist.

Enne standardi avaldamist palutakse selle kohta arvamust kõigilt huvirühmadelt, keda standardi sisu puudutab. Standardi koostamisel püütakse arvesse võtta kõigi huvirühmade arvamus ning lahendada vastuolud.

Pärast teenuste kirjeldamise ja standardite valmimist pööratakse pädevate sotsiaalteadlaste poole, saamaks eksperthinnangut võimalikult kõiki osapooli hõlmava ning efektiivse hindamismudeli ja -metoodika valimiseks.

Kasutatud kirjandus

Standardite mõte ja kasutamine (1997) Tallinn. Eesti Standardiamet.

Kvaliteet tervisedenduses. (1996) Konverentsi materjalid

Kyvsgaard B. (2000) *Supervision of Offenders: Can an Old-fashioned Service System be of Any Service in the Case of Present-day Offenders?* Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention

Austin M.J. (1985) *Evaluating Your Agency's Programmes*. SAGE Pub.

Phillips C., Palfrey C., Thomas P. (1987) *Evaluating health and social care*

Stecher, B.; Davis, W (1987) *How to Focus an Evaluation* SAGE pub.

MÖTTEVARA

Hassiidi tarkuses on öeldud:

See, kes soovib juhtida oma perekonnaliikmeid õigele teele, ei tohi nende peale vihastuda. Vihane inimene ei määri ju ainult iseennast, vaid ka nende hingi, kelle peale ta on vihane.

Kui keiser sureb, riputatakse ta kroon seinale löödud naelapea otsa. Miks just naelapea otsa, mis on ju iseenesest nii tühine asi? Miks mitte asetada kroon mõne ministri pähe? Seda küll mitte, kuna minister võib hakata arvama, et ta on keiser. Naelapeast seda aga karta pole.

Igäühes meist on varjul midagi väga hinnalist, mida pole teistes.

Kes soovib ligimest porist välja aidata, peab ise porri minema, et hädasolijale käsi ulatada.

Kõigepealt õpi tundma halba, et seda mitte teha. Seejärel õpi tundma head, et seda teha.

Igäüks meist peab asju ajama oma "trepiastmel", kus ta asub. Kui keegi nii ei toimi, vaid asub oma kaaslaste "trepiastmele," hüljates oma, siis ei söö ta ise ega lase ka teisel süüa.

Kui suurepärane on meie maailm, kui me ei kaota selles oma südant! Ja kui süngeks ta muutub siis, kui oleme selle kaotanud!

Maailm on täidetud valgusega tolle jaoks, kes seda näeb, ja pimedusega tolle jaoks, kes on kaotanud oma tee.

Kord öösel tungisid vargad rabi Volffi majja. Nad võtsid kaasa, mis ette juhtus. Oma toakesest nägi rabi kõike pealt, kuid ei püüdnud vargaid takistada. Võeti ka toidunõusid, nende hulgas savikann, millest oli päeval joonud keegi haige. Seda nähes jooksis rabi varastele järele ja hüüdis: "Head inimesed, võtke minult kõik, mis te võtsite minu annina. Ma ei ole kitsi. Kuid palun olge ettevaatlikud selle savikannuga, millest jõi haige, et te ei haigestuks!"

Minult küsitakse, kui astun Taevase Kohtu ette: kas olen olnud õiglane? Ma vastan: ei! Kas olen pühendanud oma elu õppimisele? Ei! Vahest ehk palvetamisele? Samuti ei! Siis Õiglane Kohtunik naeratab ja ütleb: "Elimelek, Elimelek, sa räägid ju tõtt! Ainuüksi selle pärast astu Paradiisi!"

Koostanud Jüri Raudsepp

Hassidism on tuntud juutide usundi – judaismi - müstitsismi kalduva haruna, millele pani aluse rabi Israel ben Eliezer 18. sajandil Podoolias (Ukraina maakond Bugi ja Dnestri vahel). Voolu esindajad *hassiidid* on tuntud ka ortodokssete judaistidena. Nad kannavad musta ülikonda ja musta kaabut. Tsiteeritud mõtteterad on nopitud venekeelsest kogumikust "Hasidskaja mudrost" (Moskva, 1999)